Kupujte iba od predajcu s preukazom. Číslo preukazu predajcu:

NOTABENE

2,80 €

Polovica pre predajcu

Víťazstvo

Bozk, ktorý ukončil vojnu (2) ● Tváre tých ľudí mám pred sebou (4) ● Na ceste k triumfu (9) ● Preplávať La Manche (12) ● Päť fáz a dva roky (15) ● Nultý deň (18) ● Takto sa rodí genocída (20) ● Pátranie po Silvestrovi (25) ● Sudety pod kožou (28) ● Iba jeden sen (32) ● Cesta zo závislosti (36) ● Deti, ktoré nechcú prehrávať (39) ● Ozajstný otec (40)

MÁJ 2025 Č. 286

BOZK, KTORÝ UKONČIL VOJNU

Text Jana Čavojská
Foto https://blogs.loc.gov, Shutterstock

Na obálku NOTA BENE, ktoré práve držíte v ruke, sme vytvorili vlastnú verziu situácie zo známej fotografie Alfreda Eisenstaedta zo 14. augusta 1945, keď na Times Square v New Yorku Američania oslavujú koniec vojny s Japonskom a námorník v návale radosti schytí a pobozká okoloidúcu sestričku. Táto fotografia je symbolom definitívneho konca druhej svetovej vojny. Májové NOTA BENE s témou Víťazstvo sa tak pridalo k množstvu interpretácií slávneho bozku: existuje už ako socha, lego, poštová známka, objavil sa v seriáli Simpsonovci, vo filmoch, ako námet umeleckých diel a na mnohých rekreáciách fotografie, ktoré si robia páry po celom svete.

Fotograf časopisu Time Eisenstaedt netušil, koho práve fotí. Nevedel to ani fotograf, ktorý stál vedľa neho a odfotil druhú verziu bozku, volal sa Victor Jorgensen a bol to poručík amerického námorníctva. Fotografiu nazval Kissing the War Goodbye. Bozk, ktorý ukončil vojnu. Identitu námorníka a sestričky – mimochodom, išlo o zubnú laborantku – zistil časopis Time až v roku 1980 po výzve, aby sa ľudia na ikonickej fotografii prihlásili. Adeptov bolo, samozrejme, viac. Ani sám Eisenstaedt si údajne nebol celkom istý, či identifikoval tých správnych.

Námorník George Mendonsa trávil posledný deň svojej dovolenky so snúbenicou Ritou. Na druhý deň mal odcestovať a pripojiť sa k svojej jednotke do boja proti Japonsku. Aj preto cítil priam eufóriu, keď rozjasanému davu na Times Square potvrdili správu, že Japonsko kapitulovalo. Greta práve vybehla z ordinácie na obedňajšiu prestávku. Tí dvaja na seba narazili na námestí. Georgeovi vraj pripomenula obetavé sestričky, ktoré sa vo frontových nemocniciach starali o jeho ranených kamarátov. Nerozmýšľal, nepýtal si dovolenie, nezastavila ho dokonca ani prítomnosť snúbenice. V návale radosti a posilnený trochou alkoholu mladú ženu v bielom chytil pevne do náručia a pobozkal. Eisenstaedt stihol päťkrát stlačiť spúšť. Jorgensen raz. Vznikla jedna z najdôležitejších fotografií histórie.●

Posadnutí víťazstvom

Často rozmýšľam, odkiaľ sa v ľuďoch berie túžba získať nad inými prevahu. Tá neustála motivácia po súbojoch. Súbojoch rôzneho charakteru. Nemusí ísť len o vojny a zbrane. Súboje a porovnávanie v malom prebiehajú už od detstva medzi súrodencami. Pokračujú v škole. Dúfam, že dnes je to lepšie ako za mojich škôlkárskych a školských čias, keď sme sa museli pretekať ešte aj v tom, kto bude mať prvý zjedený obed. Verím, že vzdelávací systém sa od výchovy k súpereniu posunul k výchove k spolupráci. V pracovnom živote súperíme v tímoch o lepšie výkony. V živote dospelých je mantrou úspech. S ním prichádza moc. Moc nad inými. V rôznych významoch tohto slovného spojenia.

V divej prírode je boj a víťazstvo často otázkou prežitia. Hovorí sa, že vyhráva silnejší. Lenže z divočiny sme sa už predsa niekam posunuli. Podľa môjho názoru je skvelé, keď ľudia svoju vášeň pre víťazstvo nasmerujú do športu. Samozrejme, ak kvôli nej nie sú ochotní podvádzať, ničiť súperov či užívať látky ubližujúce ich organizmu. Alebo sa príliš neupnú na nezdravé ambície. Alebo ak sa ihrisko nestane metaforou a podporou bojiska – ako počas počas olympijských hier v Nemecku v roku 1936 (ktoré nazývajú aj Hitlerova olympiáda) alebo v čase studenej vojny.

V civilizácii by sme nemali potrebovať fatálne víťaziť nad ostatnými. Nepotrebujeme snáď už viesť vojny kvôli nadvláde nad zdrojmi, priestorom, ideami. Máme predsa príležitosť na úplne iný typ boja. Na boj samého so sebou. Máme možnosť neustále sa zlepšovať. Nielen vo veciach, ktorým sa venujeme, ale aj vnútorne, ako ľudia. Je to vyčerpávajúca a náročná úloha. Vyžaduje si čas a energiu rovnako ako vojny s okolím. Možno je takýto súboj ešte ťažší než boje so súrodencami, kolegami, súpermi alebo inými krajinami. Určite však má oveľa väčší zmysel.

Pri hodnotení významu úspechov a víťazstiev si vždy spomeniem na herečky a hercov Divadla bez domova. Niektorých z nich poznám osobne, poznám ich príbehy, viem, čím si v živote prešli. To, kde sú teraz, by vrcholoví manažéri nadnárodných korporácií zrejme nepovažovali za úspech. V skutočnosti dali svojim životom zmysel a ich predstavenia na pódiu otvárajú oči divákom. Ich cesta nebola ľahká a často sa museli postaviť prekážkam, ktoré by iných možno zastavili. Ich divadlo je inkluzívnym divadlom, pracuje so znevýhodnenými a dôležitou súčasťou scénickej tvorby je vzájomná podpora a práca na sebe, hľadanie silných stránok namiesto upozorňovania na slabosti. Takéto víťazstvá mi dávajú zmysel.

Jana Čavojská
zástupkyňa šéfredaktorky

Tváre tých ľudí mám pred sebou → 4

Martin Korčok roky spracúva výpovede preživších holokaustu, aby sa zachovali, aj keď ich oni už nebudú môcť rozprávať.

Nultý deň → 18

Pre závislého človeka je dôležité mať vyplnený čas tak, aby nebol priestor pre drogu. Zjednodušene povedané, keď si do programu nenapíšeš, že sa napiješ, a ten program dodržiavaš, tak sa nenapiješ.

Sudety pod kožou → 28

Po druhej svetovej vojne odsunuli z českého pohraničia viac ako dva milióny obyvateľov nemeckej národnosti. Dnes ožíva novými príbehmi.

Ilustrácia na obálke: Vladimír Holina

Text Jana Čavojská
Foto Jana Čavojská,
Slovenský národný archív

Tváre tých ľudí mám pred sebou

Martin Korčok roky spracúva výpovede preživších holokaustu, aby sa zachovali, aj keď ich oni už nebudú môcť rozprávať.

Na mieste niekdajšieho koncentračného tábora v Seredi vzniklo moderné Múzeum holokaustu. Pod vedením Martina Korčoka sa stalo jedným z najväčších vzdelávacích centier v oblasti ľudských práv a boja proti rasizmu, antisemitizmu a xenofóbii na Slovensku.

Pri pohľade do minulosti vidíme, že židovské komunity boli veľakrát napádané a vyčleňované na okraj spoločnosti. Kde sa vzalo takéto zaobchádzanie?

Boli aj obdobia, keď Židov panovníci pozývali, lebo videli benefity, ktoré so sebou prinášajú. No prenasledovanie je v rôznych obdobiach a regiónoch údelom židovskej komunity už od začiatku letopočtu, odkedy sa zo Svätej zeme rozpŕchli do sveta a žijú v diaspóre. A prečo? Lebo keď chcete strhnúť dav, vyvolať vášne a emócie, potrebujete nepriateľa, či už skutočného alebo domnelého. A za toho nepriateľa si najľahšie vyberiete človeka, ktorého môžete označiť ako cudzí element.

Prvá Československá republika zakotvila do svojho právneho poriadku slobodu vyznania a pre mnohé krajiny bola vzorom demokracie. Ako tu žili príslušníci židovskej komunity?

Ortodoxní Židia žili tradičným spôsobom, moderní sa ničím neodlišovali od ostatného obyvateľstva. A potom boli náboženské obce medzi ortodoxnými a modernými, nazývané status quo ante, ktoré ale nepatrili k tým najtradičnejším. V českej časti republiky bola asimilácia židovského obyvateľstva o generáciu ďalej ako na Slovensku. V Prahe mali niektoré

liberálne židovské rodiny už v tom období vianočné stromčeky. Na Slovensku bolo niečo také aj v moderných rodinách nepredstaviteľné a len veľmi, veľmi výnimočné.

Keď sa situácia v našom regióne, ale aj v Nemecku a v ďalších krajinách menila, zákony postupne okliešťovali slobodu a nastupovali perzekúcie voči Židom, tí, ktorí chceli nájsť bezpečie v demokratických krajinách, často neboli prijímaní. Svet vtedy nesprávne odhadol, do akej tragédie tá situácia vyústi? Prevládol strach z migrácie, aký sledujeme aj v súčasnosti? Čo zabránilo zachrániť viac ľudských životov?

Spomeniem Spojené kráľovstvo, ktoré nedávno predsedalo Medzinárodnej aliancii pre pripomínanie si holokaustu. Niektorí odborníci hovoria, že aj tam by mali stáť pamätníky obetiam holokaustu. Prečo, keď sa Spojené kráľovstvo nijakým spôsobom nepričinilo o vraždenie židovských obyvateľov? Lebo zatvorilo svoje brány pred utečencami, ktorí sa tam pokúšali dostať. Keby ich Spojené kráľovstvo prijalo, zachránili by sa. Žiaľ, bolo málo krajín, ktoré pomáhali.

Ktoré to napríklad boli?

Napríklad v Šanghaji obývali Židia z Európy celú jednu štvrť. Utekali tam aj Židia z ČSR. Niektorí smerovali do Kene. V Nairobi doteraz žijú ľudia, ktorých predkovia sú z Bratislavy a Prešova. Svoje dvere otvorili Filipíny. Izrael im to teraz vracia tým, že udeľuje Filipínčanom veľa pracovných víz.

Situácia Židov, ale aj príslušníkov iných menšín, sa zhoršovala postupne. Ľudia majú obvykle tendenciu veriť, že nebude až tak zle. Aj to bol dôvod, prečo mnohí zostávali až do doby, keď už nebolo kam utekať?

Žiaľ, určite áno. Ale obyvatelia Československa mohli mať nejakú predstavu. Lebo v nacistickom Nemecku začali perzekúcie už nástupom Hitlera k moci v roku 1933. Zákony a nariadenia stále viac okliešťovali práva členov židovskej komunity. Úplne na začiatku umožňovali nacisti Židom odchod z krajiny. Ale veľká časť ich majetku v tom prípade prepadla v prospech štátu. Veľa ľudí aj preto čakalo do poslednej chvíle s nádejou, že bude lepšie. Zlomom bol takzvaný ríšsky pogrom. Na území celého Nemecka vrátane anektovaného územia ČSR vypaľovali synagógy, rozbíjali židovské obchody a napádali ľudí. Mnohí prišli o život, ďalších odviekli do koncentračných táborov. Nacistické Nemecko vtedy vyslalo jasný signál o tom, ako bude zaobchádzať so židovským obyvateľstvom. Navyše vyhlásilo, že tieto udalosti vyprovokovali samotní Židia a preto musia zaplatiť všetky škody. Zaujímavé bolo, že naše médiá o pogrome veľa nepísali. Práve vtedy sa totiž diala prvá Viedenská arbitráž. Južné územia Slovenska boli odtrhnuté a pripadli Maďarsku aj so židovským obyvateľstvom. To tam bolo vtedy veľmi početné.

Diskriminačné zákony sú jedna vec, no proti ľuďom často vystúpili ich susedia a priatelia. Čo môže zrazu vyvolať nenávisť medzi ľuďmi, ktorí dovtedy spolu normálne vychádzali?

V tom období tu žili popri Slovákoch Maďari, Židia, Nemci,

Rómovia, Bulhari, Chorváti, Rusíni, Poliaci, a všetci spolu vychádzali. Veľká časť obyvateľstva nebola bilingválna ako teraz, ale trilingválna. Bratislavčania bežne hovorili slovensky, maďarsky a nemecky. Počas druhej svetovej vojny išiel režim na Slovensku aj proti českej menšine. Mnohí Česi nemali na výber a museli odísť. Vtedy bolo najlepšie byť rímskokatolíkom a Slovákom.

Tento rozhovor robíme v priestoroch Múzea holokaustu v Seredi, ktoré stojí na mieste niekdajšieho koncentračného tábora. Kedy vznikol a za akým účelom?

9. septembra 1941 prijala vláda vojnového slovenského štátu protižidovské nariadenia, takzvaný židovský kódex. 270 paragrafov vyčleňovalo Židov zo všetkých aspektov života. Jedným z tých paragrafov bolo pracovné nariadenie pre Židov vo veku 16 až 60 rokov. Upravovalo vznik pracovných táborov. Tábor v Seredi otvorili v septembri 1941. Jeho oficiálne pomenovanie bolo Koncentračné stredisko Židov. Okrem Serede vznikli tábory aj v Novákoch a Vyhniach. Ľudia ich volali aj pracovné tábory kvôli pracovnej povinnosti všetkých Židov. V roku 1942 nariadili deportácie Židov z nášho územia. Prvý transport vypravili 25. marca. Niektorí ľudia sa snažia ospravedlniť tento krok. Vraj vláda nemohla vedieť, kam Židov posiela, oficiálne išli predsa na prácu. Do konca marca 1942 odišlo päť transportov s mladými ľuďmi vo veku od 16 rokov. V apríli 1942 začali odchádzať rodinné transporty. Do nich brali deti od 0 rokov a starých ľudí, mnohí boli nevládni, keď ich nakladali. Takže o práci nemôže byť ani reči. Za každého deportovaného Žida platila vláda nacistickému Nemecku 500 ríšskych mariek. A každý Žid strácal prekročením hranice do nacistami okupovaného Poľska slovenskú štátnu príslušnosť. To znamená, že s ich návratom sa nepočítalo.

Na čo slúžil tento tábor?

Vznikol, aby tu ľudia pracovali. Ale bolo to hlavne väzenie. Ľudí tu väznili v neľudských podmienkach. Na základe výpovedí preživších vieme, že gardisti sa k nim často nesprávali ako k ľuďom. Na dennom poriadku bola fyzická a psychická šikana. Priamo odtiaľto odchádzali aj transporty. Od začiatku roka 1944 do vypuknutia SNP 29. augusta 1944 strážili tábor žandári. Tí nerobili nadprácu, takže to bolo krátke obdobie, kedy ľudí netýrali fyzicky a psychicky. Tí, ktorí sa snažia skresľovať, čo sa tu dialo, uvádzajú len výpovede z tohto obdobia a tvrdia, že sa tu Židia nemali až tak zle. Ale to je klamstvo, skresľovanie a pre mňa aj popieranie skutočných udalostí.

Čo sa stalo po vypuknutí SNP?

Aj tu bol odboj. Stretol som troch mužov, ktorí tu boli v odboji. Dvaja z nich zomreli v roku 2023 vo veku 101 a 100 rokov. Rozprávali mi, že tu mali ukryté zbrane. Veliteľovi žandárov dali na výber, lebo sa k nim správal férovo: buď dá rozkaz otvoriť brány tábora alebo ich otvoria oni sami. Veliteľ dal ten rozkaz. Brány tábora sa otvorili. Väčšina Židov aj jeden zo žandárov odišli bojovať do povstania. Hovorili, že nie z hrdinstva, ale že to bola jediná možnosť. Väzni utekali hlavne na povstalecké územie, menšia časť do Bratislavy. Tí, ktorí nikoho nemali a absolútne nemali kam ísť, zostali v tábore.

„Keď sa Matilda Hrabovecká vrátila do Prešova, na ulici počula: „Kukaj, šak vecej še ich vracilo, jak ich Hitler vykantril.“

Potom však prišli na naše územie jednotky SS.

Tábor prevzalo SS. Jeho veliteľmi sa stali Häckl a Knollmayer. Neboli to ľudia spoza hraníc, ale z Bratislavy. Jeden príklad za všetky. Bola tu aj nemocnica, jediná, ktorá smela na území SR legálne poskytovať zdravotnú starostlivosť Židom. Hovorilo sa o nej, že je to najhoršie vybavená nemocnica s najlepším personálom. Rodili sa tu aj deti. Ako posledná sa tu narodila Estera Ungarová, dcéra piešťanského rabína. Jej otca si vtedy predvolal Knollmayer. V archívnych dokumentoch je zaznamenané, že ho dobil do bezvedomia a potom ho zastrelil. Máme záznamy o znásilňovaní. No aj tak sa nájdu ľudia, ktorí tvrdia, že sa tu Židia nemali až tak zle.

Ako tu vyzeral každodenný život?

Otázka znie, kedy. Iné to bolo na začiatku, iné, keď mali tábor na starosti žandári, a iné pod SS. Fungovali tu dielne, v ktorých ľudia pracovali. Drevosklad, stolárska dielňa, výroba hračiek, krajčírska dielňa, priadlo sa, vyrábala sa majolika, bola tu veľká betonárka. Fungovala aj škola. Prišlo sa totiž na to, že rodičia nepodávajú taký výkon, ako by bolo žiaduce, keď majú starosti o deti. Takže deti, ktoré patrili na prvý stupeň, mali dopoludnia vyučovanie a popoludní pracovali. Naftali Fürst si napríklad pamätá, že sa tu vyrábali hojdacie koníky a on ako desaťročný chlapec ich musel šmirgľovať. Teraz má 93 rokov a hovorí, že vždy, keď vidí hojdacieho koníka, príde mu zle. Chovali tu angorské králiky na kožušiny. Eli Vago, ktorý zomrel pred niekoľkými mesiacmi, bol pri nich. Rozprával, že tam nikto nechcel pracovať, lebo tam bol strašný smrad.

Sereď bola oslobodená 1. apríla 1945. Koľko ľudí bolo vtedy v tábore?

Nula. Nezostal tu nikto. Posledný transport bol vypravený len pár hodín pred oslobodením, 31. marca 1945. Úplne posledným Židom, ktorého naložili do deportačného vagóna, bol Šmuel Givoni, rodený Tibor Salamon. Vtedajšiemu veliteľovi tábora Aloisovi Brunnerovi sa pokazilo auto. Všetci ostatní čakali vo vagónoch, kým ho Šmuel Givoni neopravil. Až potom transport odišiel.

Takže ostatní oslavovali slobodu a židovskí väzni ešte išli na smrť?

Transport smeroval do Terezína. Keď prešiel hranicu do Protektorátu, skupina väzňov otvorila vagón a ušla. Bojovali v oslobodzovacích bojoch o Bratislavu.

Vojna sa skončila, zdalo by sa, že najhoršie je preč. Napriek tomu bola skúsenosť Židov, ktorí sa na Slovensko vrátili z koncentračných táborov, taká zlá, že sa mnohí rozhodli pre emigráciu. Prečo?

Povojnové obdobie bolo pre Židov veľmi náročné z viacerých dôvodov. Väčšina z nich prišla o takmer všetkých členov svojej rodiny. Spomínam si na slová pána Alexandra Bachnára. Povedal mi: „Vrátil som sa do Topoľčian. Mesto bolo výzorom rovnaké, ale duchom sa úplne zmenilo.“ Tým vyjadril svoj pocit z toho, že mu nezostali žiadni blízki ľudia. Židia prišli aj o celý majetok. A niekto iný ho nadobudol. Mnohí ho ukradli. Ale mnohí sa k nemu dostali na verejných dražbách, arizovali ho alebo od niekoho kúpili. Janko Hanák spomínal, ako s bratom zaklopali na dvere. „Čo chcete?“ „My tu bývame.“ „Vy tu nebývate!“ – a dvere sa zabuchli. Pani Marta Szilárdová sa vrátila z Auschwitzu do Levíc, nemala nič, jej dvojročného chlapčeka zavraždili hneď po príchode do koncentračného tábora. Na ulici zbadala ženu vo svojom kabáte. Poprosila ju, aby jej ho vrátila. „Bodaj by si tam aj ty bola skapala,“ znela odpoveď. Keď sa Matilda Hrabovecká vrátila do Prešova, na ulici počula: „Kukaj, šak vecej še ich vracilo, jak ich Hitler vykantril.“ Stále mám pred sebou tváre ľudí, ktorí mi to rozprávali. Nezabudnem na ne do konca života.

Počuli ste aj pozitívny príbeh?

Zozbieral som výpovede stodvadsiatich preživších. Veľmi ťažké to mali hlavne ženy a deti. Len dve ženy mi povedali, že po návrate z koncentračného tábora sa nestretli s problémami

a prejavmi nenávisti. Jedna bola z malej dediny v okolí Levíc. Celá dedina ju vítala a do jej domu každý podonášal, čo mohol: periny, nábytok. Druhá hovorila o tom, ako sa vrátila do bytu, síce prázdneho, ale aspoň mala kam ísť. Povedala, že sa s nikým nerozprávala a žila ako šedá myška. Takže si predstavte, že Židia sa vrátili z koncentračného tábora, ubolení, zronení, zničení, vo veľmi zlom fyzickom a psychickom stave, s vedomím, že väčšinu ich rodiny vyvraždili, a okolie sa k nim zachovalo takto. Logicky tu mnohí z nich nechceli zostať.

Ako to tu vyzeralo, keď sa rozhodlo o zriadení múzea? Zostalo ešte niečo z tábora?

Boli tu vojenské kasárne. Objekty patrili ministerstvu obrany. Budovy boli pôvodné, ale vo vnútri boli úplne prestavané. Takže sme mali dve možnosti: dať ich do pôvodného stavu alebo vybudovať moderné múzeum.

Vyhrala druhá možnosť.

V pôvodných barakoch sme vybudovali moderné múzeum so vzdelávacím strediskom. Je to najväčšie vzdelávacie stredisko v oblasti ľudských práv na Slovensku. Čo sa týka artefaktov, časť sme sem presunuli zo zbierok Múzea židovskej kultúry, časť nám poskytli preživší a ich rodiny a ďalšie sú repliky ako súčasť výtvarno-priestorového riešenia.

Máte nejaký artefakt, ktorý vám je obzvlášť blízky?

Každý je dôležitý a má pre mňa veľkú hodnotu. Máme tu napríklad modlitebný plášť Ladislava Guttmana, prešiel s ním niekoľko koncentračných táborov. Každý modlitebný plášť má strapce. Sú veľmi dôležité, lebo ak sa porušia, plášť nie je kóšer. Esesáci ortodoxných Židov dehumanizovali aj tak, že im strihali brady, holili ich a strihali im aj strapce na modlitebných plášťoch. Máme tu kúsok kože s vytetovaným väzenským číslom z koncentračného tábora Auschwitz. Pani Ibolyja Neuwirthová si ten kúsok kože nechala chirurgicky odstrániť a odložila si ho do fľaštičky do nejakého roztoku. Prezidentovi Tisovi

písali Židia žiadosti o výnimku z deportácií a máme tu jednu, ktorú napísal rytec Adolf Heinovitz, je tepaná do striebra. Výnimka mu nebola udelená a on bol zavraždený v koncentračnom tábore. Máme tu kočík, v ktorom do tábora priviezli židovské dieťa. Detské topánočky.

Ako práca s týmito smutnými, tragickými príbehmi mení vás?

Veľmi citlivo vnímam dianie okolo seba, ktoré sa týka životov mnohých ľudí a spôsobuje ľudské utrpenie. Za každým jedným evidenčným číslom tohto tábora je ľudský život, osud, človek, ktorý mal sny, túžby, cítil bolesť a utrpenie. Od preživších som sa naučil, že psychické utrpenie môže byť oveľa bolestnejšie ako to fyzické. Moje rozhovory s nimi išli ďaleko nad rámec rozhovoru človeka s výskumníkom. S niektorými som sa rozprával desiatky, stovky hodín počas mnohých rokov. Vznikol medzi nami dôverný vzťah. Ženy, deportované v transportoch, mi rozprávali o veciach, o ktorých sa v súvislosti s holokaustom nehovorí ani nepíše. Hovorili mi, že vo vagóne boli dve vedrá. Jedno na vodu a druhé na ľudskú potrebu. Také vedro naplnia piati ľudia. V roku 1942 bývalo vo vagóne 40 ľudí, v roku 1944 až 80 – 100 ľudí. Vedro bolo treba vylievať. Cez zamrežované okno. Polovica obsahu skončila vo vnútri. Bol tam neskutočný smrad. Ženy sa hanbili ísť na toaletu do toho vedra. Čakali, kým vlak dorazí do cieľa, lebo si mysleli, že tam budú toalety, a snažili sa to vydržať. Ale keď vystúpili z vlaku, nič také tam nebolo. Zoraďovali ich a ony to už nevládali zadržať. Ak mali menštruáciu, boli aj celé od krvi. Hovorili mi, že toto bol pre ne bod zlomu. Vtedy naplno pocítili, že už nie sú ľuďmi.

„Za každým jedným evidenčným číslom tohto tábora je ľudský život, osud, človek, ktorý mal sny, túžby, cítil bolesť a utrpenie.“

V Birkenau, podtábore koncentračného tábora Auschwitz, kde bola väznená väčšina ľudí, s ktorými ste hovorili, boli nejaké možnosti na hygienu?

Bolo to len horšie. Hovorili mi, že sa pol roka neumývali. Nebolo kde. Keď napadal sneh, vyzliekli sa donaha a váľali sa v ňom. Keď ráno dostali čaj, nevypili ho, ale sa v ňom snažili trochu umyť. Toalety, to bol barak a v ňom jedna diera vedľa druhej. Žiadne súkromie. A žien tam boli tisíce. Hovorím o ženách, lebo ony to znášajú citlivejšie. Mnohé mali brušný týfus, dyzentériu, potrebovali ísť na toaletu, ale všetko bolo obsadené. Žili tam v neskutočných podmienkach. A každý deň bol boj o život. Prične mali tri poschodia. Podľa toho, na ktorom ste boli, sa vedelo, ako ste na tom. Tým úplne dole, na chladnej zemi, zostával už len krátky čas, lebo už nemali silu bojovať o druhú pričňu. A potom bola vrchná pričňa. Museli ste mať silu, aby ste na ňu vôbec vyliezli.

Bola vôbec po vojne dostupná psychologická pomoc pre ľudí, ktorí si z koncentračných táborov odniesli obrovské traumy?

Nikto mi nepovedal, že by v povojnovom období dostal profesionálnu psychologickú podporu. V ojedinelých prípadoch sme hovorili o psychiatrickej liečbe niektorých z členov rodiny.

Ľudia sa s tým všetkým vyrovnávali sami?

Sami, rozprávali sa medzi sebou. Ale vonku o tom nehovorili. Hanbili sa za to všetko. Ani v rodinách sa o tom veľmi nehovorilo.

Ako sa potom rozbehli výskumy na zaznamenanie a zachovanie svedectiev preživších?

Väčšinu výskumov spustil proces s Eichmannom v rokoch 1961 – 1962. Bolo treba výpovede svedkov. Tie spustili efekt snehovej gule. Aj ďalší začali cítiť potrebu vyrozprávať svoj príbeh.●

MARTIN KORČOK

Vedúci Múzea holokaustu v Seredi. Vyštudoval etnológiu a mimoeurópske štúdiá na Filozofickej fakulte Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Okrem uplatňovania ľudských práv a témy holokaustu sa venuje aj výskumu, písaniu scenárov pre vzdelávacie filmy, prednáškovej činnosti a príprave metodických materiálov pre pedagógov. Pod jeho vedením sa Múzeum holokaustu v Seredi stalo jedným z najväčších vzdelávacích centier v oblasti ľudských práv, boja proti rasizmu, antisemitizmu a xenofóbii na Slovensku.

Na ceste k triumfu

Text Petra Vrablicová
Foto archív respondentov

Kým sa postavia na štartovaciu čiaru či doprostred ihriska pred súťažou, ktorá im môže zmeniť život, prejdú roky prípravy. Proti nim hrajú okrem súperov aj strach a pochybnosti. Preto víťazstvo začína v mysli.

↗ Adam Kocian

Výkon, to sú svaly, rýchlosť, technika, no ak ho športovec nechce zastaviť, musí nabrať odvahu a prekonať pochybnosti. Víťazstvo totiž začína v mysli – kto ovládne strach, ovládne hru.

„Športovcom spôsobuje problémy nízke sebavedomie, prílišné rozmýšľanie či porovnávanie sa s inými,“ približuje mentálna koučka Petra Zorvan, ktorá spolupracuje napríklad s lyžiarkou Petrou Vlhovou. To, čo robí, prirovnáva k športovej psychológii. V hre je kladenie otázok a veľa vysvetľovania. Výsledok si však športovec musí vyskladať sám. „Nemôžem mu povedať, urob to takto. Nevidím mu do hlavy a neviem sa pozrieť na jeho neurospojenia,“ hovorí Petra Zorvan a rukami naznačuje pomyselné otváranie hlavy.

Poukazuje pritom na to, že pri väčšine nevyžiadaných rád sa ľudia aj tak zamerajú na to, prečo to v ich prípade fungovať nebude. „Keď nám na niečom záleží, máme strach, ako to dopadne. Bojíme sa, že výsledok nesplní očakávania, aké sme si predstavovali,“ dodáva mentálny kouč Adam Kocian, ktorý sa venuje aj práci so športovcami.

STRES AKO POSILŇOVAČ

Nervozita, búšenie srdca, zrýchlený dych či potenie sú bežným prejavom stresu. Ten si nevyberá, či ide o medailistu alebo maturanta a aktivuje sympatický nervový systém – časť nervovej sústavy, ktorú vedome nevieme ovládať. Ona nás pripraví na podanie výkonu. „Bez stresovej reakcie by sme nedokázali dať do výkonu všetko,“ vysvetľuje Petra Zorvan.

Dôležité je, ako stres vnímame. „Prinesie totiž výsledok, aký sami očakávame,“ opisuje mentálna trénerka prácu britských výskumníkov na univerzitách v Birminghame

a Staffordshire. Tí športovcov rozdelili na dve skupiny. S jednou pracovali na presvedčení, že im stres pomôže dosiahnuť lepšie výkony a môže ich pozitívne motivovať. S druhou, kontrolnou skupinou pracovali s negatívnymi informáciami, napríklad, že príliš veľa stresu spôsobuje civilizačné choroby či negatívne emócie. V oboch prípadoch pritom ide o vedecky dokázané poznatky.

Obe skupiny plnili logické, kreatívne a športové úlohy a súťažili. Ak boli vystavené nízkej úrovni stresu, veľké rozdiely medzi nimi neboli. Ak stres stúpol, tí, ktorí verili, že im pomáha, získali obrovský náskok. Teóriu preto nazvali posilňujúcim stresovým myslením (stress enhancing mindset).

„Ak má športovec vedomosti a je takpovediac splachovací, vie sa s podmienkami vyrovnať," dopĺňa koučka. Športovcov učí uvedomiť si, že sú v strese a zistiť, čo to pre nich znamená.

Ak je to akútne, radí im využiť takzvaný fyziologický vzdych. „Ide o techniku, pri ktorej sa dvakrát rýchlo nadýchnete, ako keď smrkáte, a potom vydýchnete všetok vzduch z pľúc. Nielenže sa pritom zbavíte všetkého nepotrebného CO_2, ktorý stresu pomáha, ale vyšlete signál mozgu, aby srdce nepumpovalo toľko krvi, čo na vás automaticky začne pôsobiť upokojujúco." Sama techniku využíva napríklad pred spaním, keď si nevie usporiadať myšlienky. Postup môže použiť každý. Zaberá aj v situácii, ak niekto cíti, že naňho prichádza panika, či dokonca panický záchvat.

Po uvoľnení je dôležité myseľ na niečo zamerať, aby sa panické myšlienky nevrátili. Väčšina vrcholových športovcov hovorí, že keď začnú podávať výkon, už nemyslia na nič, len konajú a sústredia sa na moment. Podľa Petry Zorvan je to tak správne. „Rozmýšľanie totiž vypne motorické centrá, kde máme uložené naučené pohyby. To nás fyzicky spomalí." Športovci trénujú, aby konanie v rôznych situáciách prichádzalo automaticky.

V PRÍTOMNOM OKAMIHU

Cieľom mentálneho kouča Adama Kociana je okrem pomoci s výkonom zabezpečiť, aby si športovec

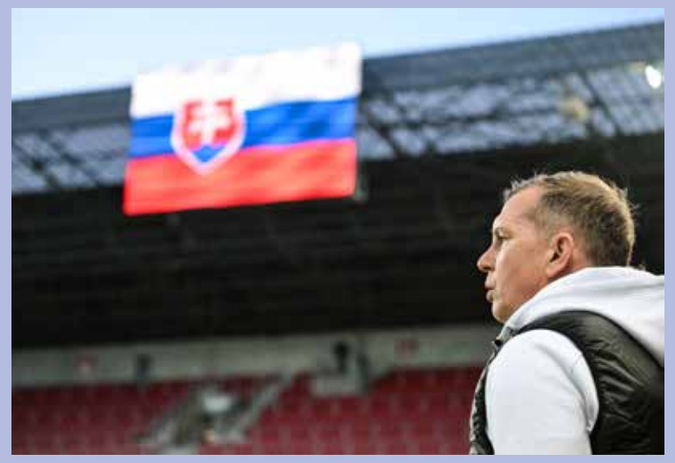

nespájal svoju osobnosť s výsledkami. Uvedomuje si však, že je to v protiklade s kultúrou, v ktorej žijeme. „Sme neustále hodnotení na základe toho, čo robíme, aký máme status, koľko máme lajkov a followerov, či aké máme výsledky. To je nebezpečné najmä pre mladších športovcov, ktorí sa s tým absolútne stotožňujú," hovorí bývalý profesionálny hráč nemeckej volejbalovej ligy.

Ide o generáciu Z a Alfa. Vyrástla s technológiami a inú realitu preto nepozná. „Nemá ju s čím porovnať. Preto potrebuje dostať inú perspektívu pohľadu na život," vysvetľuje Adam Kocian. Športovcom ukazuje reálny život, ktorý ponúka viacero možností na realizáciu.

Mladí podľa neho vedia, že im sociálne siete škodia, no sú pre nich také návykové, že sa od nich nedokážu odtrhnúť. Pri práci so športovcami sú preňho najdôležitejšie motivácia a ambície. Niekedy podľa neho zatvárame oči pred tým, čo sme spravili zle, a snažíme sa na to zabudnúť. No presne tam je moment, z ktorého by sme sa mali poučiť.

Adam Kocian pracuje s tridsiatimi piatimi mladými športovcami. Zastáva zásadu vizualizovania. Jeho zverenci ho preto podpichujú, či má prezentáciu naozaj na všetky situácie. „Mám vyše 400 slidov na rôzne témy," smeje sa a dodáva, že vždy prihodí aj video, v ktorom o téme hovoria známi športovci ako Petra Vlhová či Mikaela Shiffrinová.

> „Väčšina vrcholových športovcov hovorí, že keď začnú podávať výkon, už nemyslia na nič, len konajú a sústredia sa na moment."

PLNÁ DÔVERA

Ivan Hudáč je vyštudovaný tréner atletiky. Pochádza z rodiny bežeckých lyžiarov a trénovanie týchto športovcov si chcel iba na rok vyskúšať. Ostal pri ňom dodnes. Keď sa ho opýtate, v čom sa beh na lyžiach líši od ostatných športov, odpovie takmer okamžite: „V tom, že nie je jednoznačne merateľný." Prečo? „Nemáme exaktné dáta, ako sú v cyklistike, plávaní, či atletike. Disciplíny sú dané, no parametre rozhodujúce pre výkon sa menia podľa profilu trate a toho, aký je sneh."

Športovec tak nemá na výber a musí rozvíjať všetky oblasti. Veľkú úlohu zohrávajú aj prírodné podmienky, ktoré sa nedajú ovplyvniť. Hudáčovým cieľom preto je, aby športovec ukončil sezónu s tým, že sa vie pozrieť do zrkadla a povedať si, že v danej situácii urobil všetko, čo mohol.

Dokazuje to aj kariéra slovinskej bežkyne na lyžiach Petry Majdičovej, bronzovej medailistky zo šprintu klasickou technikou zo zimných olympijských hier vo Vancouveri v roku 2010. Pred štartom zažila dramatický pád, keď v nebezpečnej zákrute nabrala na

zľadovatenom povrchu príliš veľkú rýchlosť a hodila sa na zem v nádeji, že sa vyhne nárazu do stromu. Ivana Hudáča stretla na polceste na štadión. V rukách držala lyže, plakala a trvala na tom, že chce štartovať. Nesúhlasil, no napokon ho presvedčila. Vyšetrenia neskôr ukázali, že mala šesť zlomených rebier a poranenie pľúc.

Bol to taký silný zážitok, že túto tému dodnes neotvárajú veľmi radi. „V Slovinsku o tom natočili film. Vysielajú ho každý rok v súvislosti s olympijskými hrami alebo inými veľkými udalosťami. Ja ho dodnes nie som schopný pozerať, také silné emócie vo mne vzbudzuje," opisuje Petrin bývalý tréner a súčasný partner, s ktorým vychovávajú dve deti. Keď prišiel do Slovinska a chcel jej predstaviť svoju trénerskú víziu, len mu odvetila: „Vieš čo, Ivan, ty si tréner, ja ti verím." Veci vraj bude rozoberať, len ak to nebude fungovať. „Dala mi plnú dôveru, vždy naplno trénovala a nesnažila sa hľadať skratky," dopĺňa Ivan Hudáč s úsmevom v hlase.

Všimol si aj inú charakteristiku, ktorá odlišuje veľkých pretekárov od tých dobrých. „Martin Bajčičák, Petra Majdičová, Dario Cologna alebo teraz Nadine Fähndrichová sa od ostatných odlišujú v tom, že nikdy nehľadajú chybu u druhých. Vždy ju hľadajú len a len v sebe. A to aj v prípade, ak chyba nastala v materiáli, koncepcii tréningu alebo logistike."

Hoci sa lyžovanie zameriava na individuálny výkon, ide o šport, ktorý sa robí tímovo. Tímy sú v bežeckom lyžovaní dokonca až dva. Prvý tvoria pretekári, s ktorými športovec trénuje, aby nebol sám. „Slúži na to, aby mohol svoje reakcie konfrontovať s reakciami iných pretekárov a mal sa s kým v rôznych parametroch porovnávať, keďže každý je v niečom lepší." Športovci sa tak vedia navzájom potiahnuť, či už v sile, rýchlosti, vytrvalosti, technike alebo v mentálnom nastavení.

Potrebujú aj tím, ktorý im chod tréningu pomôže zabezpečiť. „Tréner, fyzioterapeut, servisman, backup v kancelárii," vysvetľuje Ivan Hudáč. Sila tohto tímu pomáha skvalitniť a spestriť monotónny tréningový proces a závisí od nej aj správna kombinácia materiálneho vybavenia a rýchle prispôsobenie sa súťažným podmienkam.

TÍMOVÁ CHÉMIA

Hoci slovenskí športovci nemajú podporu veľkého tímu, vlastných kuchárov ani nelietajú na zápasy vládnym špeciálom ako športovci z niektorých iných krajín, vďaka precíznej príprave môžu nevýhody potláčať. Potvrdzuje to aj slovenský futbalový tréner reprezentácie do 21 rokov Jaroslav Kentoš. Za dobrým výkonom nevidí poverčivosť ani náhodu, ale jasne určené pravidlá, správne nastavenie tímu a precíznosť. Hoci začal skladať tím už v marci 2023, neustále bojuje s časom. Majú iba päť zrazov do roka, každý trvá približne desať dní. To je sto dní za dva roky, v ktorých sú už zahrnuté aj reprezentačné zápasy.

„Nie je to jednoduché, ale musíme byť maximálne efektívni," hovorí Jaroslav Kentoš a myslí si, že sa to jeho tímu celkom podarilo. Dnes sú „v procese stabilizácie hernej koncepcie". To v praxi znamená, že ovládajú plán a štýl hry, ktorými sa chce náš tím prezentovať na tohtoročných majstrovstvách Európy v júni na Slovensku.

„Ide o kolektívny šport, takže musíte vytvoriť pozitívne prostredie, ktoré podporuje správnu tvorbu tímovej chémie," hovorí Jaroslav Kentoš. Nedostatky podľa neho kompenzuje mimoriadna súdržnosť, ktorú cielene budujú. „Musíme nájsť aj správnu mieru medzi povinnosťami a voľnosťou, aby sa hráči necítili viazaní."

Priestor na rituály tréner našej reprezentácie nevidí. Jediné, čo človek môže ovplyvniť, je predsa príprava. Porovnávanie so silnými súpermi hráčov motivuje, aby sa na šampionát čo najlepšie pripravili. Ako sa im to podarí, ukážu na majstrovstvách už čoskoro.●

↖ *Juraj Kentoš*

↓ *Petra Zorvan*

Text Michaela Mihoková
Foto Jana Čavojská, archív Sone Rebrovej

PREPLÁVAŤ LA MANCHE

Nepovažuje sa za športovkyňu, napriek tomu vo vode prekonáva rekordy. Soňa Rebrová teraz sníva o Arktíde a jazere Titicaca.

Bolo 3.30 ráno, keď prišla do prístavu. Väčšina ľudí ešte tvrdo spala. Pre ňu sa však začínalo veľké dobrodružstvo. S manželom vstávali už o jednej, len aby na nič nezabudli. Skontrolovať, či je zbalené to aj ono. Uvariť kašu. A môže sa ísť.

Loď už vyrazila z prístavu, ale ona ešte stále nepočula žiadny pokyn. Má sa už natierať alebo ešte nie? Keď to už nevydržala, spýtala sa pre istotu sama: „Mám sa už natrieť?“

Prikývli, vraj áno, už môže. A tak sa natrela. Len čo tak urobila, kázali jej ísť do člna. A potom to prišlo. Tri roky tréningov a odriekania. Konečne! Otázka bola, či prepláva alebo neprepláva La Manche. A ona to dokázala. Toto je príbeh Sone Rebrovej a jej veľkého víťazstva, ktoré sa zrodilo vďaka drine.

CVIČIŤ A CVIČIŤ

Päťdesiatnička Soňa Rebrová sa nikdy nepovažovala za športovkyňu, lebo ňou ani nebola. Plávanie? Čosi vzdialené. V rodine nikto neplával. Ani potom, keď sa ona sama stala matkou a mala deti, nikto neplával. „Vedela som, že iní ľudia športujú, ale mňa to nezaujímalo. Jednoducho som šport nepotrebovala k životu,“ spomína s úsmevom a trochu aj s prekvapením. Stále totiž nie je celkom stotožnená s tým, že ju nazývajú športovkyňou.

V jej prípade to prišlo nečakane, spolu s rozhodnutím, že bude otužovať. V zime sa pokúšala plávať. Zistila, že existujú súťaže v zimnom plávaní. Zaujalo ju to a začala uvažovať, že sa nejakej zúčastní. „Ale ak som sa na ňu chcela pripraviť, musela som plávať aj v lete. A tam to celé vzniklo. Bolo pre mňa fascinujúce pozorovať, že človek vždy môže doplávať o kúsok ďalej. Jeden kilometer, tri, päť, desať. A tak si vravím, La Manche, to je tridsaťštyri kilometrov, to by som možno zvládla,“ hovorí o svojich začiatkoch žena, ktorá neskôr absolvovala tvrdé tréningy. Také tvrdé, že by ich nie každý vydržal.

Prekvapilo ju, že hoci pláva stále viac, nie je unavená. „Mala som nevýhodu a súčasne výhodu v tom, že som v detstve neplávala. Tí, ktorí od detstva plávajú, hovoria, že by nešli na La Manche. Ja som netušila, koľko plávania to je,“ hovorí. Brala to ako výzvu, opakovala si, že si to vyskúša.

Tréner ju hneď na začiatku varoval, že bude mať tri zamestnania. Prvé to hlavné, ktoré jej zarába peniaze. Druhé rodina. Tretie plávanie. Soňa spätne hodnotí, že realita bola iná aj vzhľadom na predchádzajúce nedostatočné skúsenosti s plávaním. Nevedela plávať tak rýchlo, takže musela cvičiť a cvičiť. Posledný rok prípravy na La Manche pozostával jej život z plávania, potom zo zamestnania a až na tretej priečke bola rodina.

„Ráno som vstala, najedla sa a išla na plaváreň. Tam som sa prezliekla, zaplávala, opäť sa prezliekla, vysušila si vlasy. Štyri hodiny z dňa boli preč,“ opisuje. Dodáva, že počas dní

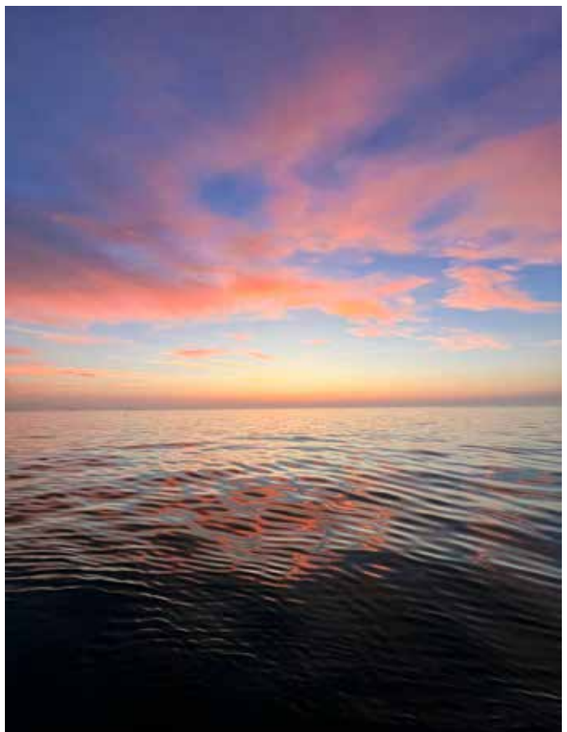

s dlhým tréningom jej plávanie zabralo aj sedem hodín. Bolo to náročné a také únavné, až sa tešila na deň, keď prepláva La Manche a bude to mať konečne za sebou. „Utešovala som sa, že po La Manche už nebudú žiadne tréningy. Už nikdy nebudem musieť plávať, ak nebudem chcieť.“

NEVERILA

Samozrejme, že tréningy jej aj veľa dali. Najmä ju naučili disciplíne. Jej tréner totiž žije v Austrálii, takže jej nekričal do ucha, čo robiť. „Všetko bolo na mne. Najprv som nevedela, ako to zvládnem. Potom som si povedala, že jednoducho pôjdem na plaváreň, zaplávam, a hotovo. Bez ohľadu na moje pocity, na to, či sa mi chce alebo nechce, či je vhodný deň. Brala som to ako povinnosť, ktorej sa nedá vyhnúť. Čo ak jeden kilometer, ktorý dnes neodplávam, rozhodne o tom, že nedosiahnem úspech?“

Súčasťou Soninho tréningu nebolo nič, čo by ju usmernilo v oblasti emócií. Čo by ju naučilo, ako zvládnuť demotiváciu a situácie, keď bude plávať a niečo v jej mysli zakričí, aby prestala. Ku koncu prípravy dostala od priateľky hodinu s radami tohto typu. Má myslieť na to, že možno je unavená, ale otázka je, či ešte môže pokračovať ďalej. Pomohlo jej to v čase krízy, keď zdolávala La Manche a zdalo sa jej, že sa nehýbe z miesta. Predstavila si, že pláva ďalej, a pochopila, že to pôjde.

Pred sólo pokusom absolvovala Soňa na La Manche štafetu. Preplávať ho sama, to je však niečo celkom iné. Veľký deň z úvodu tohto článku bol jej druhý pokus. Prvýkrát plávať nemohla kvôli zlému počasiu. Takže sa do Anglicka musela vrátiť a všetky náklady spojené s cestou a ubytovaním platiť nanovo.

„Brala som to ako povinnosť, ktorej sa nedá vyhnúť. Čo ak jeden kilometer, ktorý dnes neodplávam, rozhodne o tom, že nedosiahnem úspech?“

Keď začala plávať, sústredenie muselo byť obrovské. „Človek nesmie myslieť na to, čo ho čaká. Hovorila som si, že si užijem plávanie potme, potom východ slnka, ktoré ma bude zohrievať a nebude mi zima. Všetko sa mi zdalo rýchle. Zrazu som zbadala francúzsky breh, čo ma v dobrom šokovalo. Pri štafete sme ho videli až hodinu a pol pred koncom. Povedala som si, že ak som sa dostala až sem, budem hrdá, nech to dopadne akokoľvek,“ spomína Soňa.

Kríza prišla po jedenástich hodinách. Predtým plávala v kuse najviac osem hodín. Posťažovala sa dcére na lodi, že sa k brehu vôbec nepribližuje. Dcéra ju upokojila: všetko je v poriadku a približuje sa. Vtedy si pripomenula aj radu svojej kamarátky, ktorú dostala počas hodiny mentálnej prípravy. Zafungovalo to.

Neskôr ju motivovalo, keď z lode zložili malý čln. Znamenalo to, že sa už nachádza v plytkých vodách v blízkosti francúzskeho brehu. Nadšenie stúpalo. Neverila, že sa to naozaj deje. Všetci kričali, nech zaberie, nech zrýchli, lebo v poslednom úseku sú najsilnejšie prúdy. Už si bola istá, že dopláva.

„Človek nesmie myslieť na to, čo ho čaká. Hovorila som si, že si užijem plávanie potme, potom východ slnka, ktoré ma bude zohrievať a nebude mi zima.“

MEDÚZY AKO BONUS

Ako bonus prišli na záver medúzy. „Keď ma nejaká šľahla, dostala som kŕč. Nesmela som sa myknúť,“ pripomína si tento zážitok a pridáva aj úsmev pri spomienke na to, ako si plieskala po kolenách. Mala totiž dojem, že tam má medúzy. Potom si uvedomila, že je to piesok. Postavila sa. Pomaly, pamätajúc na radu, že to nesmie byť rýchlo, lebo jej môže prísť zle, môže sa jej zatočiť hlava.

„Tešila som sa, že ma privítajú Francúzi. Ale bola som na neosídlenom území. Plavci si na pamiatku vždy berú kamienok. Ja som doplávala na pieskovú pláž. Jeden tam však, našťastie, bol, tak som ho schmatla. Chcela som povedať niečo inteligentné, ale len som päť minút dookola opakovala: To nie je možné, ja som to dokázala.“

Soňa vysvetlila aj to, ako to bolo s jedením a pitím. Mohla dostávať všetko iba v tekutej forme, každých 30 minút, v poslednej fáze už iba každých 45 minút. Bola to voda zmiešaná so sacharidmi a obohatená o vitamíny. Piť mohla iba tridsať sekúnd, aby ju neodniesli prúdy. Raz za tri hodiny dostala aj proteín. Fľašu jej hádzali do vody na povrázku, aby ju potom mohli vytiahnuť späť na loď.

Počas plávania si Soňa spievala alebo niečo šomrala. Napríklad: „Ach, bolia ma ramená, musím dať vyššie ruky.“ Alebo sa povzbudzovala: „Plávaj rýchlejšie!“ A veľa sa pozerala. Dívala sa na loď a hovorila si, že už jej určite chystajú jedlo. Pozorovala posádku, ako si robí fotky so západom slnka. Vraj bolo stále na čo pozerať.

„Počas tridsiatich sekúnd kŕmenia som chcela, aby mi povedali, čo je nové. Niekedy som sa totiž nudila. Pýtala som sa, koľko peňazí sa zatiaľ vyzbieralo, lebo preplávanie La Manche bola zároveň zbierková akcia pre iniciatívu Za čisté rieky a pre onkologických pacientov. To mi mohli povedať, bolo však zakázané oznámiť, koľko hodín plávam ani to, kde sa presne nachádzam.“

Soňa plávala 14 hodín a 43 minút. Vraj sa jej zdalo, že to bolo maximálne šesť hodín. Keď prišla večer na izbu, nemohla zaspať. Stále v nej pracoval adrenalín. „Mala som pocit, ako keby sa zmenil svet. Nechápala som, že niekto nakupuje v potravinách alebo šoféruje auto, ako keby sa nič nestalo. Mala som chuť kričať: Haló, vari neviete, že som preplávala La Manche? Každému som to chcela povedať.“

NEPOKOJNÉ SVALY

Veľké víťazstvo bolo za ňou. Ale čo ďalej? Vrátila sa domov a zrazu ju obklopila prázdnota. Áno, už nemusela plávať, ale ako mala vyplniť dni, ktoré jej pripadali obyčajné? Odpoveď už asi poznáte. Rozhodla sa, že bude v plávaní pokračovať.

Vlani vyskúšala jazero Loch Ness a hoci sa jej ho nepodarilo preplávať, predsa i tam okúsila víťazstvo. Odplávala deväť hodín v dvanásťstupňovej vode. Na Slovensku to nikto pred ňou nedokázal, takže si to dala zaregistrovať ako nový rekord.

„V čase tréningov na La Manche som mala meningitídu a užívala som lieky. Počas príprav na Loch Ness som ich vysadila, hoci som ich mala brať aj naďalej. Myslela som, že ich už nepotrebujem. Bola som bez nich slabá a pomalá, čo sa odrazilo aj na plávaní. Veľmi som spomalila. Som si istá, že ak by som tie lieky brala, Loch Ness by som preplávala,“ hovorí Soňa. Súčasne však s pokorou dodáva, že Loch Ness bolo jediné, čo jej nevyšlo. A ak by jej vždy všetko vyšlo, nebolo by to normálne.

Keď znovu začala brať lieky, energia sa vrátila. „Chcem ísť plávať na Arktídu. Ľadový kilometer alebo kilometer a pol, uvidím. Ľadový kilometer sa mi už podaril. Aj ľadová míľa, čo dokázalo len 600 ľudí na svete,“ rozpráva o svojich plánoch. Ako tretia Slovenka vydržala vo vode s teplotou pod päť stupňov 45 minút.

Sníva aj o plávaní v jazere Titicaca. „Tam však treba ísť na dlhšie. Je vo veľkej nadmorskej výške a údajne tam štípu nejaké mušky. Ešte nikto tam nepreplával 15 kilometrov,“ usmieva sa.

Plánuje, hoci sa jej nevyhýbajú zdravotné problémy. Nedávno sa zistilo, že má problém so stuhnutosťou svalov. Neustále nimi prebiehajú impulzy, takže svaly jej pracujú nonstop, dokonca aj počas spánku. Dostala liečbu a rok si kvôli tomu musí dať pauzu od ľadovej vody. No nesťažuje sa. Aj to je víťazstvo.●

Päť fáz a dva roky

Uprostred bezpečných múrov Domu sv. Faustíny vo Svidníku si ženy liečia svoje závislosti a pošramotené životy.

Text a foto
Zuzana
Gogová

„Mne alkohol vôbec nechutil, pila som len kvôli tomu, aby som sa cítila lepšie, aby som bola pokojnejšia,“ hovorí Ildikó z resocializačného zariadenia Dom sv. Faustíny vo Svidníku, ktoré pomáha ženám zo závislosťami. Na Slovensku a Čechách je jediné s výlučne ženskou klientelou. Dom sv. Faustíny zriadila Gréckokatolícka charita v Prešove a v zástavbe domov nijak nevyčnieva. Je iba o trochu väčší. Nebyť tabule s názvom na fasáde, nikto by netušil, aké zložité príbehy skrýva vo vnútri.

↓ Ildikó

ČÍSLA

Po zazvonení príde odomknúť sociálna pracovníčka Miroslava Podoláková. Hneď mi začne ukazovať interiér zariadenia. Postupne prechádzame dielňami, kde ženy počas dňa pracujú. V jednej z nich vyrábajú z nepotrebných drevených štiepok, zviazaných do malého valčeka, kozubové podpaľovače, inde praktické voskové obrúsky. Pokračujeme hore schodmi do dielne so šijacími strojmi, látkami a žehliacou doskou. Sociálna pracovníčka povzbudí jednu zo žien, Martu, aby sa pochválila svojimi výšivkami. Ešte nazrieme do kuchyne, kde ďalšie ženy pečú oblátky.

Od roku 2011 fungovalo zariadenie ako dom na polceste. „Prichádzali k nám ženy z rôznych cieľových skupín, odchovankyne z centier pre deti a rodiny, z útulkov, po resocializácii alebo po výkone trestu. Niektoré z nich boli závislé od alkoholu a drog. Uvedomili sme si, že práve posledná skupina potrebuje iný režim, aby nedochádzalo k neustálym recidívam. Preto sme sa v roku 2022 začali venovať len ženám so závislosťami,“ hovorí vedúca zariadenia Domu sv. Faustíny Helena Paňková.

Podľa správy Národného centra zdravotníckych informácií z roku 2023 tvorili ženy približne štvrtinu z takmer 30 000 osôb, ktoré vyhľadali lekára v súvislosti s duševnými poruchami spojenými s užívaním alkoholu. Zo závislosti na drogách sa liečilo 2 896 ľudí, 19,5 % z toho boli ženy.

ČO JE RADOSŤ?

Za číslami a vysvetleniami odborníkov, ktorí sa závislostiam venujú, sa skrývajú konkrétne príbehy ľudí. Známy lekár maďarského pôvodu Gabor Maté hovorí, že skôr, než sa spýtame, prečo je človek závislý, mali by sme sa pýtať na jeho trápenie. „Ľudia hovoria, že im závislosť zmiernila stres, otupila ich, pomohla zabudnúť, dala pocit kontroly, vďaka závislosti sa cítili živší a viac prepojení s ostatnými. Moja otázka a mantra o závislosti je: nepýtajte sa, prečo závislosť, pýtajte sa, prečo bolesť,“ prednášal Maté pred niekoľkými mesiacmi v Bratislave.

So siedmimi ženami, ktoré momentálne bývajú v Dome sv. Faustíny, sedíme v spoločenskej miestnosti. Sú zvyknuté zdieľať jedna pred druhou

svoju skúsenosť. Predo mnou sa otvoria iba niektoré z nich. Marta (52) prišla do Domu sv. Faustíny pred desiatimi mesiacmi z Holíča potom, čo ju po päť a pol roku prepustili z väzenia. „Mala som kamarátku, ktorá kradla. Ja som dávala pozor. Vinu som zobrala na seba," opisuje Marta. „Som gambler a alkoholik. Ďakujem Bohu, že som tu, lebo je lepšie abstinovať." Vyrastala v detskom domove. Tam sa naučila aj vyšívať. Jej súrodenci boli v inom detskom domove a nikdy sa im nepodarilo stretnúť. V štrnástich rokoch začala piť a fetovať. „Keby som sa nedostala do basy, tak ani neviem, čo je to abstinencia. Teraz uvažujem inak, lebo som triezva. Keď som pila a fetovala, nemusela som sa trápiť. Myslela som si, že to, čo cítim, je radosť." Marta priznáva, že niekedy má chuť vypiť si, ale ak by to urobila, porušila by pravidlá a musela by odísť.

Ako ženy bojujú s recidívami, s tou strašnou chuťou na alkohol? „Odporúča sa dať si sprchu či napiť sa vody. Máme tu terapeutky, takže keď má niekto absťák, môže ísť za nimi aj v noci," vysvetľuje Ildikó (55). Pochádza z okolia Rožňavy a do Svidníka prišla približne pred troma mesiacmi. „Mala som strašný život, najprv to boli depresie, potom sme sa nezhodli s bratom a stratila som bývanie." Štyri roky žila s mužom, s ktorým si niekedy spolu vypili. On pil stále viac a viac. Pridala sa agresivita. Pred Vianocami jej vzal peniaze a nakúpil alkohol. Ildikó si dala pivo, po ktorom si hneď zavolala taxík a odišla na psychiatrické oddelenie. „Cítila som sa tak zle, že mi bolo jedno, kam pôjdem, len som sa nechcela vrátiť tam, odkiaľ som prišla," vysvetľuje. „Depresie som si liečila alkoholom. Keď som sa niečoho bála alebo ma niečo nahnevalo, automaticky som siahla po fľaši. Bolo to v období, keď dospievala moja dcéra, mala pätnásť rokov. Raz som pila, raz nie, striedalo sa to. Veľmi dúfam, že toto tu ma zachráni."

TLAK PROBLÉMOV

V približne rovnakom čase ako Ildikó prišla do Domu sv. Faustíny aj Dada. S alkoholom začala mať problém, keď mala 22 rokov. Teraz má 59. Alkoholom potláčala bolesť. „Môj manžel bol tyran a alkoholik, bil ma. Keď prišli jeho kamaráti, nútil ma piť s nimi. Vždy, keď ma zbil, vypila som si a pocítila som úľavu. Potom som úľavu chcela pociťovať stále. Začala som si kupovať alkohol aj sama a ani neviem ako, napokon som do toho spadla. Až keď som začala ubližovať rodičom, dcére, kamarátom, som si uvedomila, že je to problém."

Po prvej liečbe sa rozviedla s mužom a vydržala rok nepiť. Ale pod tlakom okolností opäť začala. „Keď som bola spokojná a vyrovnaná, bolo to v poriadku. Zlom nastal, keď prišli problémy." Dada sa dlhé roky starala o svojich rodičov. Teraz sú v domove dôchodcov a ona sa chce postarať sama o seba. „Chcem žiť dôstojne. Raz som chcela odtiaľ odísť. Potom som v noci premýšľala a uvedomila som si, že som sem prišla za nejakým cieľom, tak to dodržím."

> „Skôr, než sa spýtame, prečo je človek závislý, mali by sme sa pýtať na jeho trápenie."

Ženy zostávajú v Dome sv. Faustíny dva roky. Prechádzajú piatimi fázami, ktoré im majú pomôcť osvojiť si denný režim, naučiť sa vykonávať zadané úlohy samostatne a zodpovedne, splácať prípadné dlhy, komunikovať s úradmi, napravať vzťahy s rodinou, podporovať konštruktívne vzťahy v skupine, zvládať záťažové situácie, postupne sa osamostatňovať a pripravovať na fungovanie v spoločnosti, zamestnaní či rodine. Samozrejme, musia abstinovať. „Stáva sa, že po neuváženom odchode zo zariadenia sa klientka chce vrátiť a dodržiavať resocializačný program, ktorý ju má doviesť k trvalej a dôslednej abstinencii," hovorí Helena Paňková.

↑ *Ildikó s jarnými priesadami*

↓ *Beáta*

↑ *Marta*

↓ *Alžbeta pri výrobe oblátok*

KREHKÉ VZŤAHY

Beáta (54) o mesiac končí po dvoch rokoch s resocializačným procesom. Prvýkrát tu vydržala pol roka. Potom sa napila a musela odísť. Teraz je na konci. Donedávna bola zamestnaná v Giraltovciach. Práca v továrni s obuvou jej dávala nádej, že po odchode zo zariadenia bude môcť platiť nájom a osamostatniť sa. Kvôli nepravidelnému vyplácaniu miezd sa však na to nemôže spoliehať. Domov sa nechce vrátiť, pretože necíti podporu rodiny. „Musím chrániť samú seba. Pred alkoholom mám rešpekt a prosto sa bojím."

Beáta začala piť pod tlakom, ktorý ako matka troch synov pociťovala. Jej muž pracoval šestnásť rokov v zahraničí, ona v trojzmennej prevádzke. Ďalšia zmena pokračovala v domácnosti. Vyčerpanie uvoľňovala pri víne. Spočiatku iba raz za týždeň. Keď prišiel manžel domov, hádali sa kvôli výchove synov. Ona bola prísnejšia, on chlapcom dovoľoval viac. „Ak sa doma niečo stalo, na vine som bola ja. Manžel si možno ani neuvedomoval, ako mi tým ubližuje. To boli začiatky mojich depresií. Keby som mala vtedy dnešné vedomosti, navštívila by som psychiatra skôr."

Pomoc však vyhľadala až po štrnástich rokoch. „V dnešnej dobe sa o závislostiach rozpráva viac, ale niekedy to bolo tabu," myslí si Beáta. Jej manžel pil tiež, ale pri mužoch to podľa nej nebije tak do očí, ako pri ženách. Synovia mu odpustili, Beáte nie.

> „Tu vždy nájdem pokoj, ale bojím sa situácie, keď sa nebudem mať kam vrátiť. Vonku k nám nebude každý milý."

Každá zo žien sa bude musieť časom naučiť fungovať mimo bezpečné múry Domu sv. Faustíny, kde sa každodennosť riadi istou cyklickosťou. Ženy majú rozdelené úlohy a na niekoľkých metroch štvorcových sú chránené pred vonkajším svetom. „Bojím sa, že keď odtiaľto odídem navždy, niečo neustojím a vypijem si. Tu vždy nájdem pokoj, ale bojím sa situácie, keď sa nebudem mať kam vrátiť. Vonku k nám nebude každý milý. Aj takéto situácie sa musíme naučiť zvládať" vysloví svoje obavy Ildikó. „Tu som chránená. Učím sa byť sama so sebou. Keď si nájdem prácu, musím sa vedieť správať slušne. Chcela by som pracovať ako záhradníčka. Vyučila som sa v tom odbore a aj ma to baví. Nemusím vždy len vyšívať," dopĺňa Marta.

Ženy si uvedomujú svoj zásadný podiel viny na tom, že dôvera medzi nimi a ich rodinami je veľmi krehká. V niektorých prípadoch vzťahy ochladli úplne. Aj napriek tomu sú motivované pracovať na zmene vo svojom živote. „Chcem žiť lepší život bez alkoholu. Moje zážitky budú iné než s ním. Hlavne si prajem obnoviť vzťah dôvery s dcérou. Teraz mi vôbec neverí. Keď si telefonujeme, neprejavujeme žiadne city. Bavíme sa iba o bežných veciach ako počasie alebo jedlo," hovorí Ildikó. Marta svoje dcéry nevidela, odkedy šla do basy. „Píšem si denník. Stále píšem o nich. Chýbajú mi."●

Nultý deň

Text a foto Marcel Rebro

Pre závislého človeka je dôležité mať vyplnený čas tak, aby nebol priestor pre drogu. Zjednodušene povedané, keď si do programu nenapíšeš, že sa napiješ, a ten program dodržiavaš, tak sa nenapiješ.

S Mários sa stretávam v obchodnom centre. Je apríl a počasie je naozaj aprílové. Včera to bolo na krátky rukáv, dnes na teplú bundu. Prichádza so širokým úsmevom na tvári, gitarou na pleci a v tričku. „To vieš, my otužilci," odpovedá s úsmevom na otázku, či sa nestihol odvčera obliecť. Tento rok bude mať päťdesiat, ale určite na to nevyzerá. Na prvý pohľad je zrejmé, že žije zdravo a športuje. Nie vždy to bolo tak. Život, ktorý žije dnes, ešte neprekročil hranicu plnoletosti. Začal pred necelými osemnástimi rokmi, keď mal svoj „nultý deň". Deň, keď poslednýkrát užil drogu.

NESPOLOČENSKÝ LEV SALÓNOV

Ako sa stal závislým? Keď bol dieťa, jeho rodina sa viackrát sťahovala a vždy mal problém začleniť sa do nového kolektívu. Mal obavy zo stretnutí s novými ľuďmi. „Riešenie" jeho problémov sa objavilo na lyžiarskom kurze počas strednej školy. „Opil som sa a zrazu bolo po problémoch. Bol som spoločenský a cítil som sa dobre. Strach bol preč. Začal som zneužívať drogu na to, aby som si vytvoril kontakt s ľuďmi. Bola to skratka, ľahšia cesta bez výkonu. Len vtedy som to ešte nevedel." V kombinácii s hudobným nadaním sa z nesmelého mladíka stal „lev salónov".

Mário spočiatku nevnímal, že má problém s alkoholom. Len mu prekážalo, že nemá veci pod kontrolou. „Pamätám si moment, keď mi alkohol začal vadiť. Začalo sa mi stávať, že som niekam išiel a opil som sa tam, aj keď som nechcel. Zobudil som sa na mieste, kde som vôbec nemal byť. Alebo som sa len ráno zobudil a bol som nešťastný. Uvedomoval som si, že takto život nemá vyzerať. Že nechcem byť na

svete preto, aby som bol nešťastný." Uvedomil si, že nemá život pod kontrolou a že ho ovláda niečo iné. Droga.

PLANÉTA NEŠŤASTNÝCH ĽUDÍ

Najskôr si chcel pomôcť sám. Dával si limity, koľko môže skonzumovať za deň, snažil sa mať drogu pod kontrolou, skúšal nejakú dobu nepiť. Nikdy však nevydržal dlho. „Rekord som mal možno nejaké tri mesiace," spomína. Nakoniec, po naliehaní mamy, sa rozhodol vyhľadať odbornú pomoc a navštívil centrum pre liečbu drogových závislostí. Povedali mu, že podmienkou pre prijatie do ambulantnej liečby je zmena poisťovne. „Keď som si predstavil, že budem musieť ísť do nejakej inštitúcie a tam sa rozprávať s neznámymi ľuďmi, naskočila mi husia koža."

Pokračoval teda v „samoliečbe". V tom čase napísal knihu Planéta nešťastných ľudí. Ako sa na svoju prvotinu pozerá dnes? „Na tento literárny počin nie som úplne najpyšnejší. Písal som to v čase, keď som závislosti nerozumel. Popisujem tam situácie spojené s alkoholom, ako keby to boli úžasné zážitky. Znamená to, že dávam hodnotu droge. Dnes by som to napísal inak."

Tentokrát vydržal nepiť päť rokov. Nepil, ale neabstinoval. „Len som odložil drogu. Urobil som v tom čase veľa zlých rozhodnutí. Nakoniec ma dobehli a vrátil som sa k droge. Nie k alkoholu, ale k inej droge. Dalo sa to očakávať, lebo som si neuvedomoval, že som chorý, a nesnažil som sa tú chorobu pochopiť."

Od kamaráta dostal tip na psychologičku a tá ho poslala za primárom Ivanom Novotným do AT Sanatória. Ten mu na prvom stretnutí ponúkol pravidelnú účasť na stretnutí A klubu. Hneď pri prvej návšteve klubu sa Máriovi vrátila jeho trauma z detstva. „Prišiel som tam a bola tam kopa neznámych ľudí. Zase som zacítil ten svoj strach. A zase som mu podľahol. Po dvoch návštevách som si povedal, že určite existuje aj iná cesta. A prestal som tam chodiť."

CESTA ŽIVOTA

Našťastie, klub má svoje pravidlá a metódy. Po pár absenciách mu zavolala jedna klubistka. Mal s ňou veľmi zvláštny rozhovor. Povedala mu, že keď nebude chodiť na stretnutia klubu, tak začne znova piť a zomrie. Bodka. „A ja som si vtedy povedal, že ak na to, aby som sa ochránil pred takouto smrťou, stačí len chodiť na kluby, tak

„Najskôr si chcel pomôcť sám. Dával si limity, koľko môže skonzumovať za deň, snažil sa mať drogu pod kontrolou, skúšal nejakú dobu nepiť. Nikdy však nevydržal dlho."

dve hodiny týždenne nejako prežijem," hovorí s úsmevom.

Na klub chodí dodnes. Ako funguje taký klub? V zásade niekto príde s niečím, čo ho trápi, a potom sa o tom debatuje. Mário mal spočiatku pocit, že keď otvorí nejakú tému, ostatní nerozprávajú o ňom, ale o sebe. Primár Novotný mu vysvetlil, že to tak musí byť. Každý totiž môže pomáhať len cez to, čo sám prežil. „Skrátka, máme sa učiť na chybách iných."

Jedna z prvých vecí, ktoré sa Mário na klube naučil, bola robiť si program na každý deň. Na úvod naozaj po minútach. „Pre závislého človeka je dôležité mať vyplnený čas tak, aby nebol priestor pre drogu. Zjednodušene povedané, keď si do programu nenapíšeš, že sa napiješ, a ten program dodržiavaš, tak sa nenapiješ."

Klub ale nie sú len dve hodiny týždenne. Členovia sa stretávajú aj inokedy. Chodia spolu na turistiku, behať, bicyklovať, do divadla a na iné kultúrne akcie. Skupina bežcov a otužilcov trénuje každý víkend. Je to logické. Závislým predtým čas vypĺňala droga. Nahradiť ju musia zmysluplné aktivity.

Každý klubista môže do klubu niečo vložiť. Niečo, v čom je dobrý. Ak niekto hrá bedminton, zorganizuje bedmintonový tréning. Ak niekto lezie, zoberie ostatných na umelú stenu. Ak niekto hrá v divadle, pozve klubistov do divadla. Mário priniesol spevácky zbor. Dodnes stojí na jeho čele v pozícii zbormajstra. „Na víkendovej akcii sme chystali kultúrny program. Vymysleli sme, že nacvičíme pieseň Hallelujah od Leonarda Cohena. Najprv sme ju skúsili zaspievať traja. Nakoniec nás bolo asi dvadsaťpäť. Naše vystúpenie malo obrovský úspech. Mali sme z toho taký silný zážitok, že sme sa rozhodli pokračovať a robiť ďalšie pesničky. A robíme ich už deväť rokov."

Mário si medzitým založil vlastnú rodinu. Klub a klubisti sú stále jeho druhou rodinou. Dokonca sa stali druhou rodinou aj pre jeho manželku a dcérku. Mário tam kedysi chodil, lebo nechcel zomrieť. Teraz chodí na klub preto, lebo chce žiť.●

Historička Hana Kubátová vo svojej novej knihe *Kde líšky dávajú dobrú noc* hovorí o tom, ako sa formovanie národného štátu počas druhej svetovej vojny prepojilo s perzekúciami a vyvražďovaním.

Takto sa rodí genocída

Text Jana Čavojská
Foto Slovenský národný archív, Jana Čavojská

K holokaustu na našom území neviedli len rozhodnutia mocných. Umožnili ho každodenné prejavy lojality, kompromisov a chamtivosti. Nebol tragédiou, ktorú nám vnútilo nacistické Nemecko, ale procesom, na ktorom sa podieľali samotní Slováci, a to od predstaviteľov režimu až po bežných občanov. Historička Hana Kubátová vo svojej novej knihe Kde líšky dávajú dobrú noc hovorí o tom, ako sa formovanie národného štátu počas druhej svetovej vojny prepojilo s genocídou. Sleduje pritom hlavne dianie na perifériách. Na miestach, kde „nič nie je“, kde líšky dávajú dobrú noc… a kde žili aj ľudia, ktorí neváhali opakovať heslá propagandy a udávať svojich susedov.

Prečo vás zaujímajú práve tieto témy?

Nad vojnovými dejinami a predovšetkým nad Jozefom Tisom som začala rozmýšľať ešte pred písaním bakalárskej práce. Myslím si, že to do určitej miery súviselo s vtedajšími politickými udalosťami a atmosférou, ktorá sprevádzala rozpad Československa a vznik Slovenskej republiky v roku 1993. Asi viacerí sme v tom období vnímali nárast nacionalistických tendencií. Na niektorých demonštráciách sa objavil portrét vojnového prezidenta Jozefa Tisa. Šokovalo ma to. Od politických dejín som sa neskôr trochu odklonila, ale otázka vysporiadania sa s minulosťou zostala.

Od vašej bakalárskej práce prešlo už pár rokov a na Karlovej univerzite učíte aj o tom, ako sa krajiny vyrovnávajú so svojou minulosťou. Posunuli sme sa niekam s vysporiadaním sa s naším podielom na zločinoch spáchaných počas druhej svetovej vojny a na holokauste?

Ťažko povedať. Podľa čoho by sme vysporiadanie posudzovali? Možno je to na Slovensku také náročné aj preto, lebo sme malá krajina, kde sa ľudia navzájom poznajú a osudy sú prepletené. Krátko po sebe tu boli dve diktatúry a mnohí sa dokázali prispôsobiť jednej aj druhej. Navyše genocída, ktorá sa na Slovensku udiala, mala intímny, komunálny charakter. Aj preto môže byť jej vyrozprávanie komplikované. Myslím si však, že v každej spoločnosti ide o bolestivý a ťažký proces, ktorý

nie je nikdy úplne ukončený. Niekde tá diskusia prebieha otvorenejšie a viac pluralitne, možno aj s väčším záujmom spoločnosti. Nevyriešené otázky nás skôr alebo neskôr vždy dobehnú. Krajiny, ktoré dokážu reflektovať aj tie časti svojich dejín, na ktoré nie sú hrdé, nakoniec môžu dýchať ľahšie a pohnúť sa z miesta. Pretože ich minulosť viac neťaží.

Veľa sa hovorí o povojnovom procese denacifikácie, ktorý prebehol v nemeckej spoločnosti. Stotožňujete sa s názorom, že prebehol veľmi dobre?

Sociálni psychológovia, ktorí skúmajú, akým spôsobom sa spoločnosti vyrovnávajú s traumatickou minulosťou, hovoria o základnej a takmer univerzálnej stratégii vyhýbania sa zodpovednosti. Až keď táto stratégia zlyhá, môže podľa nich prísť pocit kolektívnej viny, ktorý je základom vysporiadania sa s minulosťou. Nemecko takým procesom prešlo. Možno aj preto, že nemohlo úplne obísť svoju zodpovednosť. Niektorí moji kolegovia sú voči takýmto výrokom kritickí. Povedali by, že proces vysporiadania sa v Nemecku nereflektoval celé spektrum obetí nacistickej genocídy alebo že priznanie zodpovednosti za holokaust zatienilo diskusiu o nemeckej účasti na iných genocídach. Podľa mňa sa však zhodneme na tom, že v Nemecku prebehla dôležitá a celospoločenská diskusia o holokauste ako súčasti nemeckého príbehu.

> „Sme malá krajina, kde sa ľudia navzájom poznajú a osudy sú prepletené. Genocída, ktorá sa tu udiala, mala intímny, komunálny charakter. Aj preto môže byť jej vyrozprávanie komplikované.“

Bolo postavenie slovenského štátu počas druhej svetovej vojny špecifické?

Slovensko bolo modelovým kolaborantským štátom, no vojna ako taká sa krajine do roku 1944 vyhla. Až do nemeckej okupácie si svoju vnútornú politiku riadilo viac či menej samostatne. Významnú úlohu zohrali náboženské elity vrátane samotného predstaviteľa režimu, katolíckeho kňaza Jozefa Tisa.

Režim sa obhajoval tým, že v páchaní zločinov nemal na výber, bol predsa vazalom nacistického Nemecka.

V mojej knihe vysvetľujem, že to nebolo celkom tak. Môžeme diskutovať o rozdieloch medzi právnou vinou a spoločenskou zodpovednosťou, môžeme sa sporiť o tom, kde sa začínal a kde končil nemecký tlak, akú úlohu v radikalizácii slovenskej politiky hrali vnútropolitické spory v Hlinkovej slovenskej ľudovej strane, či aká bola zodpovednosť miestnych elít a obyčajných ľudí. Slovensko však bolo väčšinu času autonómne. Samo prijalo zákony, ktoré boli minimálne voči Židom prísnejšie ako podobné zákony v nacistickom Nemecku. V knihe sa snažím poukázať aj na to, ako aktéri na rôznych úrovniach mohli podporovať režim a jeho politiku bez toho, aby samotnej ideológii verili.

Čo prinúti bežného človeka, aby zrazu znenávidel svojho suseda alebo priateľa, želal mu okliešteniе jeho práv, poníženie, vyhostenie až smrť, čo sa musí stať, aby sám páchal takéto zločiny?

Americký sociálny psychológ Herbert Kelman napísal zásadnú knihu o tom, čo je potrebné na to, aby sa spoločnosť dopustila genocídy. Hovorí pritom o niekoľkých faktoroch. Predovšetkým potrebujeme dehumanizačnú kampaň, ktorá vykreslí nejakú menšinu ako menejcennú, nebezpečnú do tej miery, že sa pred ňou spoločnosť musí chrániť. Potrebujeme tiež rozdeliť násilie do každodenných, skoro až technických úkonov, aby sa nikto

necítil osobne zodpovedný a každý si mohol povedať, že predsa robil iba svoju prácu. K tomu sa pridáva ritualizácia, opakovanie a rutina, ktoré spôsobia, že prestávame byť šokovaní tým, čo sa deje. A to najdôležitejšie je autorizácia. Moc, autorita, ktorá povie, že to, čo sa deje, je správne, legitimizuje násilie a prevezme tak časť vašej zodpovednosti. Svoje potom urobia aj ľudské pudy. Strach, snaha obohatiť sa a využiť situáciu vo svoj prospech. Takto sa rodí genocída.

V knihe píšete aj o udaniach, ktoré ľudia predstaviteľom slovenského štátu posielali na svojich spoluobčanov, niektorí dokonca prosili o majetok po deportovaných Židoch.

Udania ma vždy fascinovali. Už dávnejšie som premýšľala nad tým, čo o nich hovorili iní historici a politológovia – že predstavujú formu moci. V režime, ktorý neumožňuje ľuďom podieľať sa na moci tradičnými spôsobmi, sa udania stávajú nástrojom, ako vstúpiť do centra diania. Fascinuje ma nielen to, čo v nich bolo napísané, ale aj komu boli adresované a aký jazyk sa v nich používal. Napríklad pisatelia, ktorí používali nespisovnú slovenčinu a robili množstvo pravopisných chýb, vkladali do listov konkrétne vety z propagandy, ktoré na prvý pohľad nepatrili do ich jazyka. Ženy často svoje listy adresovali manželkám politikov.

Bolo udaní za slovenského štátu veľa?

Stovky. Bol to skoro národný šport. Dokonca vychádzali články o tom, ako nimi ľudia zaťažujú úradníkov. V knihe píšem o prípade, ako sa istý kňaz v kázni vyjadril kriticky voči udaniam a potom prišlo udanie aj na neho. V niektorých obciach obyvatelia vyjednávali: ak nedostaneme časť židovských majetkov, tak sa obrátime na Nemcov. Takže rozumeli hierarchii veľkej politiky.

Slovensko zároveň patrí medzi krajiny s najväčším počtom ocenení Spravodliví medzi národmi na počet obyvateľov. Ide o vyzdvihnutie ľudí nežidovského pôvodu, ktorí počas druhej svetovej vojny zachránili prenasledovaných Židov pred smrťou.

„Témou nie je len hrozba radikálnej pravice, ale aj toho, že sa jej donedávna okrajové názory stávajú súčasťou verejného diskurzu.“

Pri rozprávaní o histórii obvykle dávame ľuďom nálepku vinníka, obete alebo diváka. To sú aj tri základné kategórie aktérov holokaustu. Život každého z nás je však komplexný. Ocenenia za hrdinské činy, ktoré sa odohrali v nesmierne zložitej dobe a mohli človeka stáť život, prípadne mohli stáť život jeho blízkych, sú tiež príkladom komplexnosti. Ocenení sa často nebáli len Nemcov, ale aj vlastných susedov, že ich vyzradia. Práve preto by sme popri oceňovaní odvahy, rezistencie a pomoci mali venovať pozornosť aj tým činom, na ktoré spätne nie sme hrdí. V povojnových spoločnostiach bolo lákavé vytvoriť rozdelenie na nevinnú väčšinu a malú skupinu kolaborantov, ktorá za všetko môže. Odsunutie viny na radikálov, prípadne konštatovanie, že situácia bola zložitá. Naprieč celou Európou začala mytologizácia rezistencie. Aká kolaborácia, keď tu máme Slovenské národné povstanie? Ale jedno predsa nevylučuje druhé.

Ste historička, vaša kniha je síce odborná, zároveň je však určená bežnému čitateľovi. Nakoľko sa práca historika líši od práce autora beletristických historických kníh?

Chcela som, aby bola kniha pútavá, aby si ju prečítal aj niekto, kto by po odbornej publikácii normálne nesiahol. Vieme, že ľudský mozog najlepšie spracováva informácie cez príbehy. Moja kniha spĺňa všetky parametre odbornej knihy, ale snažila som sa ju postaviť na príbehoch. Niektoré sú neukončené, lebo som nemala dosť

dát na to, aby mi dali ultimatívnu odpoveď. O niektorých postavách som si robila doslova mapy, znázorňovala som si, kde sa pohybovali, čo kedy robili, v ktorom spise sa objavuje ich meno. Tak som sa snažila poskladať ich príbeh. Archívy sú však neúplné a vždy sú písané z nejakej dobovej perspektívy, preto k nim my, historici, musíme pristupovať kriticky.

Odkiaľ ste získavali informácie o preživších holokaustu?

Niektorých som stretla osobne. Pracovala som aj s rozhovormi, ktoré už boli zaznamenané. Po vojne prebehlo niekoľko vĺn zachytávania svedectiev. Snažila som sa využiť všetko, čo bolo dostupné. Zároveň som chcela pracovať so spomienkami rómskych pamätníkov. Narazila som však na zásadný problém. Rozhovory s nimi boli často zaznamenané bez výslovného súhlasu na ich zverejnenie. Mnohé z týchto svedectiev vznikli pre potreby odškodnenia zo strany Nemecka za nútenú prácu, nie pre vedecký výskum.

Kým genocída židovského obyvateľstva je v našej spoločnosti dôležitou témou, o rómskom holokauste sa stále hovorí málo. Majú ho historici zmapovaný?

Dodnes nemáme žiadnu skutočne vedeckú prácu, ktorá by ucelene hovorila o rómskom holokauste a komplexne spracovala prístup slovenského štátu k Rómom. O mnohých veciach nevieme. Aj ja sama som vo svojich predchádzajúcich knihách Rómov obchádzala. Hovorila som, že robím integrované dejiny, ale pravdou je, že som ich nepísala, pretože som časť obyvateľstva prehliadala. Aj pri písaní tejto knihy mi chýbali informácie, bolo málo toho, o čo som sa mohla oprieť.

„V knihe píšem o prípade, ako sa istý kňaz v kázni vyjadril kriticky voči udaniam a potom prišlo udanie aj na neho. V niektorých obciach obyvatelia vyjednávali: ak nedostaneme časť židovských majetkov, tak sa obrátime na Nemcov.“

Slovenský štát bol pokusom o pretvorenie multietnickej spoločnosti na krajinu Slovákov

kresťanov. Obmedzoval aj práva ďalších menšín. Čo vieme o jeho postoji k Čechom, Maďarom, Nemcom, Rusínom?

Kresťanský nacionalizmus, ktorý poháňal fungovanie slovenského štátu, staval spoločnosť na rasovo podmienenej hierarchii. Na jej vrchole mali stáť Slováci kresťania, na jej dne Rómovia a Židia. V knihe opisujem zákony zamerané proti každému, kto nespĺňal predstavu o „správnom" národe a náboženstve. Sledujem, ako sa radikalizovala politika, ako sa menil prístup k českej menšine, ako si režim nevedel rady s Rusínmi, keďže gréckokatolícke bohoslužby prebiehali na mnohých miestach v maďarčine a úradníci nevedeli, či považovať Rusínov za Rusov, Ukrajincov alebo Maďarov.

Akú úlohu zohrávala cirkev a náboženstvo?

Keď predstavitelia režimu prichádzali na periférie, medzi ľudí, často stáli po ich boku kňazi, učitelia alebo notári, teda osoby so spoločenskou alebo náboženskou autoritou. Boli to ľudia, ktorým ľudia dôverovali, na ktorých sa obracali s otázkami, čo si myslieť a ako si vysvetliť konkrétne udalosti. Cirkev nebola a nie je len inštitúciou. Bola aktívnou a dôležitou súčasťou spoločenského života a v období slovenského štátu aj súčasťou mocenského usporiadania.

Náboženskou autoritou bol aj predstaviteľ režimu Jozef Tiso. Dodnes má však svojich obhajcov, tí napríklad tvrdia aj, že dával Židom výnimky z deportácií.

Na základe rozsiahleho historického výskumu vieme, koľko tých výnimiek v skutočnosti bolo a že sa týkali len úzkej skupiny Židov, ekonomicky užitočných pre režim. Dokonca sa traduje absurdita, že Tiso má ako prejav vďaky za tieto výnimky pamätník v Jeruzaleme. Zhodou okolností ho nikto nikdy neodfotil, ale „určite tam je".

Napriek dôkazom mnohí ďalej veria demagógiám. V Európe opäť čelíme vojne a stále tu máme ľudí, ktorí sympatizujú s krajne pravicovými ideológiami.

Takéto ideológie budú vždy pre časť spoločnosti atraktívne. Niektorých javov sa nikdy úplne nezbavíme.

„V povojnových spoločnostiach bolo lákavé vytvoriť rozdelenie na nevinnú väčšinu a malú skupinu kolaborantov, ktorá za všetko môže."

Myslím si, že témou nie je len hrozba radikálnej pravice, ale aj toho, že sa jej donedávna okrajové názory stávajú súčasťou verejného diskurzu. Takýto proces ich normalizácie je nebezpečný.

Po rokoch výskumov tých najtemnejších miest našej histórie ste v názore na ľudí viac optimistická alebo pesimistická?

Ako kedy. U niektorých mojich študentov vnímam akúsi apatiu. Sú unavení a rezignovaní. Majú pocit, že sa už vlastne nedá nič robiť, že všetko ide dolu vodou a niet za čo bojovať. Snažím sa im ukázať, že každý z nás má svoj diel zodpovednosti, hoci na prvý pohľad malý. Tá moja je napríklad robiť poctivý výskum a dobre učiť. Tieto drobné úlohy vytvárajú mozaiku. Aj keď si myslíme, že sme malí a bezvýznamní, každý krok má zmysel, pretože všetky kroky môžu spolu vytvoriť niečo väčšie. Alebo aspoň dať nádej.●

HANA KUBÁTOVÁ, M.A., PH.D.
Historička, pôsobí na Fakulte sociálnych vied Karlovej univerzity. V minulosti zastávala výskumné pozície na Telavivskej univerzite, v Slovenskej akadémii vied, na Univerzite Heinricha Heineho v Düsseldorfe, v Pamätnom múzeu holokaustu v Spojených štátoch a v Inštitúte pre pokročilé štúdium na Stredoeurópskej univerzite. Nedávno jej vyšla kniha *Kde líšky dávajú dobrú noc. Kresťanský nacionalizmus a holokaust na Slovensku*. Je autorkou dvoch ďalších monografií: *Nepokradeš! Nálady a postoje slovenské společnosti k židovské otázce, 1938–1945* a *The Jew in Czech and Slovak Imagination, 1938–89: Antisemitism, the Holocaust, and Zionism* a spoluéditorkou troch zborníkov.

Text Lucie Römer
Foto archív Jana Beránka
Ilustrácia Vladimír Holina

PÁTRANIE PO SILVESTROVI

Zamestnanec firmy Baťa sa v roku 1942 pridal k obrancom Singapuru a zmizol vo víre vojnových udalostí. Jeho prasynovec po rokoch zisťoval, čo sa s ním naozaj stalo.

„Moja mama ho nikdy nestretla. Zmizol tri mesiace predtým, ako sa narodila, a desaťtisíc kilometrov ďaleko," píše na svojom blogu manažér Greenpeace Jan Beránek. Jeho prastrýko Silvester Němec bol jedným z dobrovoľníkov, ktorí bojovali za druhej svetovej vojny v Ázii. Práca pre firmu Baťa ho ako devätnásťročného zaviedla do Singapuru. Tam sa pridal k obrancom mesta pred útokom Japoncov. To je posledná vierohodná informácia, ktorá o ňom existovala. Jeho rodina nevedela 70 rokov s istotou, či ho pritom zabili a ako. Jan Beránek sa to rozhodol zmeniť. Začal po osude svojho prastrýka a ďalších Čechoslovákov v Ázii pátrať a o svojich zisteniach vydal knihu. Práve vychádza aj v anglickom jazyku.

PREVALILO SA PEKLO

V rodine sa o Silvestrovi veľa nehovorilo. Pre mnohých bolo jeho zmiznutie traumou. „Pamätám si len, že babička, Silvova sestra, občas chodila upravovať záhon pri pomníku obetiam druhej svetovej vojny, kde bolo aj jeho meno," hovorí Jan Beránek. Rodina tušila, že Silvester pravdepodobne zahynul pri páde Singapuru v roku 1942. „Len od ostatných ďalších ľudí dozvedeli sme sa až po kapitulácii, že Váš syn bol ranený a odvezený do nemocnice. Od tej doby už o ňom nikto viac nepočul, peklo sa vtedy prevalilo cez Singapur," napísal zdrveným rodičom riaditeľ tamojšej pobočky firmy Baťa.

Jan Beránek pred pár rokmi len tak pre zábavu zostavoval rodokmeň. Po jednej návšteve príbuzných mu jeho matka priniesla zložku so starými rodinnými dokumentmi. Medzi nimi boli dva tucty písomností o jeho prastrýkovi. Z listov od Silvestra, jeho priateľov a kolegov pred Janom zrazu vyvstal zahmlený obraz mladého prastrýka, po osude ktorého jeho rodina márne pátrala

„Povedal som si, že dnes mám vďaka digitálnym technológiám úplne iné možnosti, a rozhodol som sa prispieť k oživeniu Silvestrovej pamiatky," hovorí. Začal googliť a narazil na Spolok pre vojenské pietne miesta. Na jeho webstránke zistil, že Silvestrovo meno je uvedené aj na ďalších pomníkoch. Narazil aj na štúdiu Ivana Procházku o bojoch v Singapure a účasti Čechoslovákov v nich.

„Kontaktoval som ho a pán Procházka mi poskytol rady, kde a ako pátrať, ale aj výber zo svojho archívu," opisuje Jan. Pomohla mu aj novinárka Judita Matyášová, ktorá oživuje rôzne príbehy minulosti, a okrem iného sa zaujíma o históriu Baťovcov v indickom Batanagare. Baťa mal v 30. rokoch minulého storočia takmer 700 predajní v skoro 40 krajinách. Cez svoje kontakty v Indii zohnala Judita Matyášová pre Jana hotový poklad: brožúru o Baťovcoch v Singapure od Oleka Pleška, rodičia ktorého pracovali pre firmu v Indii.

V útlej publikácii sa okrem iného písalo, že Silvester „zomrel za príšerných okolností masakru v Alexandrinej nemocnici".

ÁZIJSKÉ DOBRODRUŽSTVO

Jan oslovil historikov v Česku aj v zahraničí, hľadal svedkov zmieňovaného masakra a záznamy o ňom. Pátral v archívoch, online databázach aj v knihách. Zároveň začal písať blog a zdieľal ho do rôznych facebookových skupín, členovia ktorých by mohli mať o udalostiach informácie, napríklad krajania v Malajzii, fanúšikovia vojenskej histórie a podobne. A postupne rekonštruoval tie „príšerné okolnosti" prastrýkovej smrti, ale aj jeho život na Ďalekom Východe.

Silvester Němec sa narodil v roku 1919 v juhomoravských Vémysliciach. Vychodil obchodnú školu a v roku 1936 nastúpil do firmy Baťa ako predavač. V decembri 1938 ho vyslali vlakom a loďou do Singapuru na pozíciu pediéra – Baťovci neustále skúšali inovácie a jednou z nich bola ponuka pedikúry priamo v predajniach. Nie všetko ale bolo na pobočke ružové a Silvester patril medzi kritikov nejakých postupov. Jan Beránek došiel k záveru, že preto firma Silvestra v roku 1941 prepustila.

Pre Spojené kráľovstvo bol Singapur strategickým bodom, bránou do Austrálie a ďalších kolónií. Po útoku na Pearl Harbor sa mesto intenzívne pripravovalo na útok Japoncov. Dobrovoľníkov verbovali aj z radov cudzincov. Silvester nastúpil k obrneným vozidlám, podľa spomienok časti jeho priateľov aj k pechote.

Japonsko Malajziu 8. decembra 1941 skutočne napadlo. Jan pracuje s viacerými verziami toho, čo to znamenalo pre jeho prastrýka. Nakoniec sa priklonil k tejto: Silvester bol 11. februára 1942 ranený. „Do Singapuru odchádzal vo svojich 19 rokoch, v Československu pravdepodobne ani neabsolvoval základnú vojenskú službu. Jeho jedinou prípravou na vojnu tak boli cvičenia dobrovoľníckych singapurských zborov," píše Jan v knihe. „Koncentrovaná delostrelecká paľba, ktorou Japonci vo februári zasypávali pozície obrancov, musela byť preňho úplne desivá."

MASAKER V NEMOCNICI

Po zranení sa Silvester dostal do Britskej vojenskej nemocnice. Front postupoval, Japonci 14. februára do nemocnice vtrhli a spáchali tam masaker. Časť personálu a ranených vrátane muža v narkóze na operačnej sále ubili bajonetmi a puškami. Viac ako dvesto ďalších na druhý deň hromadne popravili. „Keď som narazil na podrobnosti toho masakra, patrilo to k najťažším chvíľam môjho pátrania," priznáva Jan ešte aj dnes so slzami v očiach. Dospel totiž k tomu, že najpravdepodobnejším variantom smrti jeho prastrýka je, že bol jednou z približne tristo obetí masakra.

Silvestra oficiálne vyhlásili za mŕtveho až v roku 1947. Britská koloniálna vláda mu in memoriam udelila štyri medaily a priznala rodine malé odškodné. Československá komunita v Singapure mala pred vojnou okolo 150 členov. Boje s Japoncami neprežilo podľa Janových zistení desať z nich.

Na záver pátrania sa Jan vydal na týždeň do Singapuru. Stretol sa s ľudmi, ktorých spoznal vďaka svojmu skúmaniu. Navštívil pomník zabitým vojakom a miesta spojené s jeho prastrýkom. „Potešilo ma, že hoci sa mesto odvtedy zásadne zmenilo, mnohé z nich som stále dokázal identifikovať," spomína. Bol aj v niekdajšom sídle firmy Baťa; byte, v ktorom Silvester býval; na cvičisku vojenských dobrovoľníkov aj v Britskej, dnes už Alexandrinej nemocnici. Tam

sa v mene celej rodiny so Silvestrom rozlúčil. K pomníčku vysypal hrsť hliny z rodnej zeme a zavesil naň spomienkovú stuhu. Sprievodca mu ukázal aj miesta, kde sa pravdepodobne nachádzajú masové hroby.

Po návrate fázu pátrania uzavrel. „Dospel som k záveru, že som už našiel všetky významné zdroje," hovorí. O príbehu, ktorý sa mu podarilo zrekonštruovať, napísal knihu Pátrání po Silvestrovi: Válečné osudy Baťovců v Singapuru.

TISÍCE STRÁN TEXTU

Vraj nečakal, že sa toho po rokoch bude dať ešte toľko zistiť. Veľmi vraj pomohlo, že blog písal od začiatku v češtine aj angličtine. „Fungoval aj ako výskumná metóda. Vďaka nemu sa téma dostala medzi ľudí a to mi prinieslo niekoľko dôležitých kontaktov a informácií," vysvetľuje Jan.

Za tri roky zhromaždil tisíce strán textu. V škole ho dejepis veľmi nebavil. Toto bola prvá rozsiahla práca s historickými prameňmi, do ktorej sa ponoril. Raz si na blog poznamenal: „Bojujem hlavne s nedostatkom času na spracovanie nových prameňov. Medzitým som ich totiž nazhromaždil toľko, že by stačili na tucet pokračovaní knihy."

Vypracoval si systém ich triedenia – online zdroje si uložil ako screenshoty a pomenoval ich tak, aby sa mu zoradili chronologicky. Zároveň si každý zdroj zaznačil do obsiahleho poznámkového súboru, rozdeleného podľa kategórií „dobrovoľníci", „Singapur" a „Baťa". „Asi mi prospelo, že som študoval prírodné vedy a mám analytický spôsob myslenia. Inak by som sa v tom objeme dát stratil," smeje sa.

Najnákladnejšie na celom procese boli cesty do archívov a záverečná cesta do Singapuru, ale aj licenčné poplatky za použitie fotografií v knihe. Pomohlo s nimi niekoľko sponzorov. Blog Jana Beránka funguje ďalej, sem-tam naň pridá tip na novú knihu k téme, väčšinu starších príspevkov ale s vydaním knihy zmazal.

V priebehu pátrania okrem iného vstúpil do Spolku malajských dobrovoľníkov (Malayan Volunteers Group), čo mu pomohlo získať množstvo informácií a kontaktov. A každý rok ho pozývajú na sviatočný obed v budove Royal Air Force. S ďalšími členmi spolku kráčal aj Londýnom v spomienkovom sprievode ku Dňu veteránov. „Je to zaujímavá sonda do vrstiev spoločnosti, do ktorej mi nikdy nenapadlo, že nahliadnem," usmieva sa Jan Beránek s tým, že vďaka členstvu v spolku dostal aj pozvanie na kráľovskú korunováciu. S príbehom Silvestra ho stále spája napríklad záľuba vo fotografovaní. Fotoaparát sa našiel aj v jeho pozostalosti.●

„Front postupoval, Japonci 14. februára do nemocnice vtrhli a spáchali tam masaker. Časť personálu a ranených vrátane muža v narkóze na operačnej sále ubili bajonetmi a puškami."

Sudety pod kožou

Po druhej svetovej vojne odsunuli z českého pohraničia viac ako dva milióny obyvateľov nemeckej národnosti. Dnes ožíva novými príbehmi.

Text a foto Jana Čavojská

Pred druhou svetovou vojnou žilo v Československu viac Nemcov než Slovákov. V roku 1946 ich z pohraničia odsunuli. Podľa dobových údajov opustilo krajinu presne 2 232 554 obyvateľov nemeckej národnosti. Zostali prázdne domy, dediny, hospodárstva aj fabriky. Do niektorých sa život vrátil. Inde boli podmienky tak nehostinné, že tam úrady nedostali ani ľudí zo Slovenska, ani rumunských Slovákov, ktorým ponúkali, aby sa v regiónoch nazývaných Sudety usadili. Niektorých novousadlíkov po čase opäť sťahovali. Časť území potrebovala nová socialistická republika na vybudovanie pohraničného pásma so západným Nemeckom a Rakúskom, časť ako vojenský výcvikový priestor, časť zaplavili priehrady a zničila banská činnosť. Po objavení

↑ *Filip Prekop a historická fotografia Lauterbachu.*

↗ *Obrysy kostola v Lauterbachu.*

→ *Valeč so sochárskou výzdobou M. B. Brauna.*

uránu smerovali na západ republiky politickí väzni na nútené práce v jáchymovských baniach.

O témach spojených s pohraničím sa dlho nerozprávalo. Najpálčivejšie otázky sa otvárajú len postupne. V českom pohraničí na ne hľadajú odpovede ľudia, ktorí sa rozhodli meniť jeho tvár.

KASTELÁN Z VALČA

V Krušných a Doupovských horách dodnes stoja zámky, okolo ktorých kedysi fungovali hospodárstva aj priemyselná výroba. Mnohé chátrajú. Ďalšie sú opravené a darí sa im takmer ako v ich najlepších časoch. A pri pohľade na niektoré sa cítite, ako keby vás práve teleportovali do baroka.

Presne tak vyzerá príjazd do mestečka Valeč. Otvorí sa vám pohľad na kostol Najsvätejšej Trojice, zámok Valeč a ďalšie historické stavby. Vstúpite do rozľahlého zámockého parku – a vítajú vás sochy od najvýznamnejšieho predstaviteľa českého baroka Matyáša Bernarda Brauna. „Máme tu zachovaný taký malý Kuks," usmeje sa kastelán Tomáš Petr a naráža pritom na známy barokový areál, ktorý tiež zdobia sochy od tohto autora.

V kaviarničke s názvom Prádelna, pomenovanej podľa pôvodného účelu stavby, podávajú kávu, čaj, drobné občerstvenie aj jablkový mušt od miestnych biofarmárov. S dobrotami sa môžete usadiť kdekoľvek v parku. Keď sem Tomáš Petr prišiel, celý areál bol uzavretý. Stavby boli v havarijnom stave. Neboli tu inžinierske siete. Dreviny boli tak zanedbané, že nebolo bezpečné sa okolo nich pohybovať.

Pre Tomáša to nebolo úplne bezpečné ani v miestnej krčme. Zašiel tam, že s ľuďmi hodí reč. Rozprávali sa o traktoroch. Povedal, že o nich nič nevie. „Tak to choď do…," poslali ho. Pamiatkar z mesta vtedy nemal so životom na vidieku žiadnu skúsenosť, nevidel sa ani ako typický kastelán. Sľúbil, že zostane dva roky. „Nejako mi to vliezlo pod kožu a už som tu osemnásty rok," hovorí.

PRITIAHLI MLADÝCH

Postupne si k sebe s miestnymi našli cestu. Vďaka upravenému areálu, inovatívnej multimediálnej expozícii v zámku a množstve nekomerčných festivalov a kultúrnych podujatí láka Valeč turistov. A nielen to. Hoci Karlovarský kraj vymiera a veľa mladých sa sťahuje do Prahy, vo Valči tento trend zvrátili. Dokonca počet obyvateľov o trošičku vytiahli na 250. „Vznikli tu podmienky, ktoré začali mladých

„My sa otvorene a bez predsudkov zaujímame o nemecké pamiatky a kultúru. Zisťujeme, že medzi nami žijú potomkovia Nemcov. Už to môžu bez problémov priznať."

ľudí zaujímať, nakopla sa kultúra," hovorí Tomáš. Pred časom kúpil opustenú budovu a prevádzkoval ju ako squatt. Záujemci platili len za energie. Niekoľkým sa tu tak zapáčilo, že si tu kúpili dom a už neodišli.

V okolí boli na predaj za málo peňazí domy, ktoré kedysi patrili Nemcom a potom slúžili ako chalupy alebo ich majitelia vôbec nevyužívali. Boli zanedbané, mnohé takmer v ruinách. Mestečko pritiahlo ľudí, ktorí majú radi alternatívnu kultúru a vidiek a oceňujú výhody života na mieste, ktoré ponúka infraštruktúru mesta a pokoj dediny. Keď sa dostavia diaľnica, do Prahy to bude len 45 minút autom. „Kým platil starý územný plán, Valeč sme vôbec nepropagovali, aby sme zabránili overturizmu," podotýka Tomáš. V územnom pláne totiž bolo trinásť rozvojových zón, niektoré umožňovali stavať rodinné domy v blízkosti barokového zámku. „Po jeho zmene zostala jedna. Na výstavbu rodinných domov máme vysúťaženú architektonickú štúdiu. Lebo to, že je u nás pekne, by mohlo upútať ľudí s peniazmi. A divoká výstavba by spôsobila, že by tu už nebolo pekne."

PREMENOVÁVANÉ

Tomáš Petr založil s Filipom Prekopom, architektom, ktorý tiež pracuje na pamiatkovom úrade, a ďalšími priateľmi spolok Terra Incognita. Združuje nadšencov, ktorí sa starajú o kultúrne pamiatky v českom pohraničí. Napriek chladnému sobotnému ránu sa na mieste, kde kedysi stálo mesto Lauterbach, stretáva skupinka ľudí. Dali si za úlohu vysekať kríky, ktorými zarástlo niekdajšie námestíčko. Lauterbach by ste na mape hľadali márne. Nielen preto, že nemeckú dedinu po tom, čo v ruinách jej domov trénovala armáda, zrovnali so zemou a tehly vyviezli. Ale aj preto, že vláda v rámci likvidácie všetkého nemeckého zriadila špeciálnu premenovávaciu komisiu. Nový český názov Čistá dostal aj Lauterbach, hoci vtedy už nestála takmer žiadna budova.

Dnes sú pôvodnými kameňmi vyznačené obrysy kostola a pred nimi je podstavec na sochu so stopami po guľkách. Filip Prekop rozprávа ostatným, že sa našla aj socha svätého Jána Nepomuckého, ktorá na ňom kedysi stála. Nemá v úmysle získať ju. Nechce ísť proti behu historických udalostí a umiestniť sem sochu, ktorá už žije iným príbehom. Zároveň vie, že kovový Ján Nepomucký by mohol skončiť v zberných surovinách. Uvažuje o betónovom odliatku. Účelu poslúži rovnako ako originál a dotvorí genius loci tohto miesta.

Na začiatku bol happening Filipa a ďalších aktivistov. „Chceli sme upozorniť na túto kategóriu pamiatok," vysvetľuje. „Stavby opustené po roku 1945 boli prehliadané. História týchto obcí pritom siaha do 14. storočia. Rovnako ako história zámkov, o ktoré sa staráme."

POCHOD SMRTI

Keď vysádzali gaštanovú alej, bolo v Lauterbachu tristo domov a okolo dvetisíc obyvateľov. Pracovali hlavne v baniach na cín. Po jeho vyťažení polovica ľudí Lauterbach opustila. Tí, čo zostali, robili s drevom alebo v kúpeľných hoteloch v mestách, pásli dobytok, ženy vyrábali čipky. Námestie bolo dláždené, bol tu kostol, pekáreň, ľudia trávili voľnú chvíľu stretnutiami na ulici. Dobrovoľníci to vedia z fotiek. V 30. rokoch minulého storočia tadiaľto na svojej ceste Európou prechádzal fotograf zo Spojeného kráľovstva Allan Cash. Vznikli fotografie obyvateľov a mesta. Okrem toho sa zachovala

farská a obecná kronika a vysídlení ľudia vydali v Nemecku knihu spomienok. „Náhodne tu stretávame potomkov pôvodných obyvateľov. Tí nám tiež rozprávajú príbehy," hovorí Filip.

Občas sa objavia tiene. Vysídlení ľudia sa rozosmutnili na miestach, kde bol kedysi ich dom, ale zo svojich spomienok úplne vytesnili jedinú židovskú rodinu v meste. Rosenbaumovci. Ich dom stál hneď vedľa pekárne. Susedia im ho zapálili. Ich majetok rozkradli. Nacisti odviekli celú rodinu do koncentračného tábora, existuje fotka, ako nastupujú v Plzni do vlaku. Nikto z nich neprežil.

Filip si vypočul aj spomienky na pochod smrti. V apríli 1945 kráčali cez Lauterbach väzenkyne z Osvienčimu. Evakuovali ich pred Červenou armádou. Miestni im pripravili nocľah vo vykúrenej školskej budove. Esesáci im tam však nedovolili prespať. Nahnali ich na futbalové ihrisko. Anne Marie Pimpl si pamätala, ako sa tam s babičkou zakrádali, aby im hodili nejaký chlieb. Dvanásť žien do rána zomrelo.

NOVÉ ZÁŽITKY

Po vojne uplatnilo Československo princíp kolektívnej viny. Nemci nesmeli dostávať väčší prídel jedla ako Židia za vojny. Nasledoval odsun do Nemecka. Zostať smeli len špecialisti, ktorých republika potrebovala. „No lepšie bolo o pôvode nehovoriť," vysvetľuje Filip. „My sa otvorene a bez predsudkov zaujímame o nemecké pamiatky a kultúru. Zisťujeme, že medzi nami žijú potomkovia Nemcov. Už to môžu bez problémov priznať. Pôsobí to terapeuticky, lebo naše národy si urobili veľa zlého."

Filipovi priatelia hovoria, že všetci sú „náplavy". Teda prisťahovalci. Ako väčšina obyvateľov Sudetov. Prípadne oni sa už narodili tu, ale ich rodičia prišli z rôznych miest republiky. Filipovi starí rodičia až zo Slovenska. V Sudetoch sa zakorenili rovnako ako Nemci, ktorí tu žili po celé generácie. „Tri milióny ľudí túto krajinu stáročia kultivovali. Na to nesmieme zabudnúť," rozpráva Filip. Každý september na sviatok archanjela Michala, patróna kostola, organizuje v Lauterbachu kultúrny program. „Nechceme len smútiť kvôli dramatickým udalostiam z minulosti, ale prevrstviť ich novými zážitkami."

INDIÁN V IGLÚ

Nad osadou Jelení je už len nemecká hranica. Pôvodne sa to tu volalo Hirschenstand a stálo tu 150 domov. Zostali štyri. Zvyšné domy zvalili, tehly z nich vraj naložili na autá, odviezli k vlaku a v ňom na Moravu a na Slovensko, kde si ich ľudia kupovali za pár korún a stavali si z nich domy.

V jednom z troch domov, ktoré v Jelení zostali, chovajú kone s dlhými hrivami, kučeravé alpaky a sliepky, ktoré voľne behajú všade okolo, a ponúkajú ubytovanie, v ktorom to každú sobotu večer vonia indickým jedlom. Usadil sa tu totiž česko-indický pár Alica Janstová a Anbu Mahesh. Keď hľadám ich ubytovanie Medzi jeleňmi, precvála okolo mňa ich jedenásťročná dcérka Žofia na vlasatom koníkovi. Mladšia Amala vedie za uzdu koňa s dieťaťom hostí, ktoré vzali na prechádzku.

Alica a Anbu sa spoznali v Indii. Alica robila bollywoodsky tanec a pricestovala, aby sa naučila tamilčinu. Anbu pracoval vo filmovom priemysle. Zamilovali sa do seba, rozhodli sa žiť v Česku. Pred trinástimi rokmi na výlete bicyklovali osadou Jelení. Veľký starý dom, ktorému každý hovoril jednoducho Vila, bol na predaj. Cena však bola privysoká. O rok sa Alica a Anbu vrátili. Dom bol stále na predaj. Tentoraz sa na cene dohodli. A bez akýchkoľvek skúseností s farmárčením sa pustili do práce.

Budova bola rozpadnutá, strecha deravá, do kuchyne snežilo. Nádejní farmári rýchlo zistili, že sa prisťahovali na jedno z najchladnejších miest v Česku. Aj v lete teplota v noci klesá pod nulu. Zamŕzajú zemiaky v zemi a paradajky v skleníku. „V takýchto podmienkach môžeš akurát chovať zvieratá," rozpráva Anbu o tom, ako k nim prišli alpaky a kone. A hostia, ktorí vyhľadávajú práve takéto miesto uprostred prírody, s jednoduchým, ale priateľským ubytovaním. Najlepšou reklamou bol vraj Anbu. „Prvý rok sme mali jurtu. Niekto to nesprávne pochopil a rozchýrilo sa, že v horách žije indián v iglú," smeje sa Alica.

NA PREDAJ

Do najbližšej dediny je to šesť kilometrov, je na nemeckej strane a autom sa tam prejsť nedá. Len pešo, na bicykli a na koni. Pre auto sú najbližšie české Nové Hamry. Tam je však len malý obchodík, väčší supermarket je až v Nejdeku. „Nežijeme na samote," tvrdia však manželia, ktorí svoje deti učia doma. „Prichádzajú hostia. Z mnohých sa stali naši priatelia a opakovane sa vracajú."

↑ V zámockom parku vo Valči.

↗ Pútnické miesto Skoky.

← Česko-indická rodina z osady Jelení.

↘ Žofia so svojím koníkom.

Vo Vile bola kedysi pekáreň. Majiteľ mal elektrinu a chlieb a pečivo rozvážal na vozoch ťahaných koňmi aj do okolitých dedín. V zime vymenil vozy za sane. Alici nedávno napísal mail muž z Nemecka, ktorého 90-ročná mama sa vraj narodila v tomto dome. Veľmi ho chce ešte vidieť. V októbri plánujú návštevu… Ale to tu už Alica, Anbu, ich dcérky ani kone a alpaky nebudú. Sťahujú sa totiž na Sardíniu. Aj tam našli miesto s dobrou energiou, kde budú mať farmu a ubytovanie pre hostí.

Čo bude s farmou v Krušných horách? Alica posmutnie. Keďže za tých takmer desať rokov vytvorili okolo seba komunitu ľudí, dúfala, že sa podarí založiť družstvo, ktoré farmu kúpi a všetko bude pokračovať. Spočiatku sa našli nadšenci. No potom sa zľakli takého veľkého projektu. Takže farma je stále na predaj.

UPROSTRED NA OKRAJI

„Musela som odísť, aby som spoznala to, čo ma obklopovalo doma," konštatuje Veronika Kupková. V roku 2015 odišla do Nemecka v rámci programu Európska dobrovoľnícka služba. Stretla tam vysídlených rodákov, etnických Nemcov pôvodom z českého pohraničia. Pri rozhovoroch s nimi si uvedomila, že aj jej dedko pochádzal zo zmiešanej česko-nemeckej rodiny. „Lenže po návrate som sa už nemala koho na tie veci pýtať, starý otec medzitým nečakane zomrel."

Spomenula si, ako jej rozprával, že musel opakovať prvú triedu. „Bola som dieťa. Myslela som si, že bol nešikovný. Ale opakoval ju preto, lebo najprv chodil do nemeckej školy a potom musel ísť do českej. Našli sme list, ktorý poslali príbuzní vysídlení do tábora v Norimbergu. Bolo na ňom razítko: Pošta Nemcov – cenzurované. Keď dedko telefonoval s kamarátmi, hovoril veľmi zvláštnou nemčinou. Bol to tunajší dialekt, najvýstižnejšie by ho vystihovalo slovo egerlandiš, podľa nemeckého názvu tohto regiónu Egerland."

Prichádzalo obdobie, keď sa o odsune Nemcov hovorilo otvorene. Spoločenský diskurz menili často ľudia, ktorí z pohraničia nepochádzali ani tu nežili. Veronika považovala za potrebné zachytiť príbehy miestnych. Vznikol dokumentárny film, o vysídlení z pohľadu tých, ktorí museli odísť, aj tých, ktorí mohli zostať. „Generácia, ktorá odsun nezažila, podvedome nasala utrpenie rodičov."

Príbehy aktívnych obyvateľov Sudet prináša Veronika vo svojich štyroch knihách Uprostred na okraji. Z niektorých miest pohraničia sa už stal cestovateľský trend. Veronika ich označuje pojmom „vyhajpované". Napríklad populárna diaľková trasa Cesta Českom privádza hlavne do Krušných hôr veľa turistov. „A infraštruktúra na to nie je všade pripravená."

Päť rokov po smrti starého otca a tridsať rokov od poslednej návštevy príbuzných z Nemecka im Veronika napísala a podarilo sa im aj osobne stretnúť. Pani Elfriede mala 86 rokov. Veronika sa od nej chcela dozvedieť aj niečo o vysídlení a pocitoch, ktoré v nej zanechalo. „Ale ona o tom vôbec nehovorila. Už to pre ňu nebola téma."●

Text a foto Jana Čavojská

Iba jeden sen

V provizórnych ubytovniach, ktoré len ťažko nahradia domov, myslia vysídlení Ukrajinci na svoje zničené, spálené domy, na hroby svojich blízkych, ktoré museli opustiť, na vnukov a pravnukov, roztrúsených po svete. A na mŕtvych. Dúfajú, že sa s nimi čoskoro stretnú.

Vrátiť sa tak domov… Prečo? Lebo sú tam hroby. Navštíviť hroby blízkych. Mamin, otcov, synov. „Poprosiť otca o odpustenie, že som mu neprišla na pohreb, že som ho ako dcéra poriadne nepochovala, nemohla som, lebo náš Lysyčansk bol už v okupácii a ja som bola tu.“ Tatyana pri týchto slovách ledva potláča slzy. Odkedy Rusi napadli jej (U)krajinu, rozstrieľali jej mesto a začali vraždiť jej spoluobčanov, skončil sa pre ňu normálny život. Bolo to ešte v roku 2014. Lysyčansk bol vtedy niekoľko mesiacov v okupácii. Nočná mora sa však neskončila jeho oslobodením. „Z Donecka sme ušli v roku 2014. Stále sme však dúfali, že raz sa domov vrátime. No v roku 2022 sme tú nádej stratili,“ hovorí Svetlana Shukh, ktorá pracuje pre Caritas Donetsk. Od roku 2014 si charitatívna organizácia k svojmu názvu dodáva slová: mesto Dnipro. Po odchode z Donecka pokračoval tím zamestnancov v práci v Dnipre. „Doneck je však stále naše mesto. Doneck je Ukrajina. Názov našej charity nikdy nezmeníme,“ pokračuje Svetlana.

↑ Obyvatelia zariadenia pre vysídlencov neďaleko Dnipra.

↓ Obedy zadarmo od Caritas Donetsk sú pre desiatky ľudí jediným teplým jedlom denne.

AKO LISTY VO VETRE

Medzitým sa začala plnoformátová ruská vojna a mesto Dnipro sa stalo novým domovom pre viac ako pol milióna vnútorných vysídlencov. 64-ročná Tatyana je jedna z nich. „V Lysyčansku som mala trojizbový byt. Teraz je mojím priestorom táto posteľ.“ Pri rukách má francúzske barle, musí si nimi pomáhať pri chôdzi, má koxartrózu tretieho stupňa, takmer celý dôchodok dá na lieky. „Ale ďakujem, že máme kde bývať, že je tu elektrina, voda, teplo, môžeme si oprať aj navariť,“ dodá vzápätí.

Tatyana teraz žije v ubytovni pre vysídlencov, jednej zo stoviek takýchto viac či menej provizórnych zariadení, ktoré rôzne organizácie otvorili v Dnipre a okolí. Túto podporuje práve Caritas Donetsk. Tatyana tu má pre seba posteľ, oddelenú plachtou od susedov. A krabicu plnú liekov. Jej deti a vnúčatá ušli z Lysyčansku, keď sa situácia stávala neúnosnou. „Keď Rusi stále ostreľovali a lietali drony, a deti kvôli tomu celé noci plakali a triasli sa od strachu,“ spresňuje Tatyana. „Deti nesmú zostávať v takých podmienkach.“ Ona neodišla. Organizovala rozdeľovanie humanitárnej pomoci. No potom na budovu centra dopadla ruská bomba. Tatyana zostala pod troskami. Prišli vojaci a záchranári Červeného kríža. Vytiahli ju a odviezli z Lysyčansku.

A tak tu teraz sedí a dúfa v zázrak. „Že vojna skončí a deti sa nebudú musieť báť.“ Hovorí, že jej priatelia a známi sa rozpŕchli po svete. Sme ako listy zo stromu, ktoré uchytil vietor a rozfúkal ich kade-tade. Ja som tu. Moji kamaráti v Nórsku, Nemecku, Poľsku, Austrálii… A nikto nás nepotrebuje ani v Lysyčansku, ani tu.“

Okrem nedôstojného pohrebu otca, ktorého v kritických podmienkach, počas prestávky v ostreľovaní, len hodili do jamy a zahrabali, lebo nikto z rodiny už v meste nebol, Tatyanu nekonečne trápi ešte niečo. „Môj otec bol Rus. Narodil sa v Rusku. Mama Ukrajinka. Časť mojej rodiny žije v Rusku. Brat, bratranci, sesternice. Nikdy sa ich nezrieknem. A čo mám teraz urobiť? Mám si srdce roztrhnúť na polovicu? Rozorvať dušu?“

ZA OKAMIH

Tatyane okrem potravín od Caritasu Donetsk veľmi pomáhajú aj poukážky na lieky. Caritas Donetsk realizuje pomoc vysídlencom aj vďaka podpore od Slovenskej katolíckej charity. Vďaka slovenským darcom beží napríklad projekt psychologickej podpory pre vysídlencov, ktorí stratili nielen strechu nad hlavou, ale celý svoj život a mnohí aj svojich blízkych.

51-ročný Ihor z Krasnohorivky prišiel o ruku a o oko. Žije v inej ubytovni, ktorú podporuje Caritas Donetsk. Dom, v ňom miestnosti, v nich natlačené poschodové postele. Na nich ľudia. Mnohí starí, nevládni. Priviezli ich sem dobrovoľníci, ktorí ich evakuovali z ostreľovaných miest.

Ihor pricestoval sám. Je rád, že našiel strechu nad hlavou. Rozpráva, čo sa mu stalo doma. „Nasnežilo, vyšiel som pred dom, že sneh pozametám. Ležala tam nevybuchnutá ruská bomba. V takých prípadoch treba s muníciou manipulovať, samozrejme, veľmi opatrne.“ Ale že by mal niekoho zavolať, vojakov a tak? To si človek z ostreľovaného mestečka nedokázal ani len predstaviť. Tí majú iné starosti a on je predsa chlap, aj vojenskú službu má za sebou.

Lenže nevedel, že je to typ bomby, ktorá nevybuchne po náraze na zem alebo do objektu, ale pri následnej manipulácii. Opatrne ju chcel odsunúť nabok. Vybuchla a odtrhla mu ruku.

Ďalšiu poschodovú posteľ obývajú Ľuda a Viktor, mama so synom z Kurachova. Ľuda má 85 rokov a priamy, jasný pohľad. „Za jediný okamih urobil zo mňa Putin invalida a bezdomovca,“ povie pevným hlasom. Sedí na vozíku, nemá nohu. V ten deň, keď sa to stalo, Rusi dedinu intenzívne ostreľovali. Bolo veľa mŕtvych a ranených. Strela dopadla aj na Ľudin dom. Evaukovali ju do Myrnohradu. „Operácia. Odrezali nohu. A bolo,“ pokračuje žena. „Už som si zvykla. Noha nenarastie,“ konštatuje jednoducho a dodáva, že vrátiť sa nemala kam. Dobrovoľníci ju odviezli sem, aj s vozíkom a pár igelitkami osobných vecí. Rozplače sa až na záver. Vzápätí dodá, že keď dostane protézu, bude všetko lepšie. „A keby skončila vojna. Aby som mohla ísť dcére na hrob do Kurachova.“

↑ Ihorovi zákerná munícia odtrhla ruku.

↓ Uljana s psychológom Andrejom.

ZOSTALI BEZ NIČOHO

Z Krasnohorivky ušla Valentyna s 86-ročnou mamou a synom. Jej muž bol už v Dnipre v nemocnici. Bol práve v kuchyni, keď ich bytovku zasiahla ruská strela. Zranila ho, evakuovali ho do nemocnice.

O mesiac neskôr utekal zvyšok rodiny. Ďalšia strela si vybrala za cieľ ich doráňanú bytovku. Utekali len v tom, čo mali práve na sebe. „Sedem kilometrov sme museli prejsť pešo. Aj mama. Strieľali po nás. Ale prišli sme,“ rozpráva Valentyna v ubytovni, kde som stretla aj Ihora bez ruky a Ľudu bez nohy. Valentyna opisuje život v Krasnohorivke

týždne pred útekom: „Nebola elektrina ani voda, nefungoval už žiadny obchod. V meste zostávalo asi päťdesiat ľudí. Potraviny nám vozili dobrovoľníci.“ Prečo zostávala za tých okolností v aktívnej bojovej zóne? „Kým bolo kde bývať, nechcela som opustiť svoj domov,“ vysvetľuje. „Mali sme s mužom taxislužbu. Mali sme tri byty. A zostali sme bez ničoho.“

Valentyna si na novom mieste už našla prácu. Robí v závode na cukrovinky, v Ukrajine ich volajú konfety. „Túto ubytovňu už považujeme za svoj domov. Nemáme sa už kam vrátiť.“

Väčšina obyvateľov útulku má v tvári smútok. Netreba zakrývať, že ubytovanie s toľkými cudzími na izbe, kde jediné súkromie tvorí vaša posteľ, je len provizóriom. Hoci ľudia, ktorým nič nezostalo, chápu, že pre nich je to budúcnosť. Sú vďační prevádzkovateľom centra. Caritas Donetsk sa im snaží uľahčiť situáciu napríklad aj pomocou arteterapií. Dnes vyrábajú sviečky. Aspoň pri tejto aktivite sa niektorým na tvári mihne úsmev. No mnohí obyvatelia ani nezišli do maličkej kuchynky. Je tu niekoľko starých, úplne nevládnych ľudí. Ležia vo svojich posteliach a ich blízki netušia, ako im uľahčiť to trápenie… ak tu nejakých blízkych majú.

V provizórnej ubytovni, ktorá len ťažko nahradí domov, myslia na svoje zničené, spálené domy, na hroby svojich blízkych, ktoré museli opustiť, na vnukov a pravnukov, roztrúsených po svete. A na mŕtvych. Dúfajú, že sa s nimi čoskoro stretnú. Ako 86-ročná Lýdia. Smutne sedí na svojej posteli. „Veď som zostala sama a bez ničoho. Načo žiť?“ zamýšľa sa. Jej a ďalším,

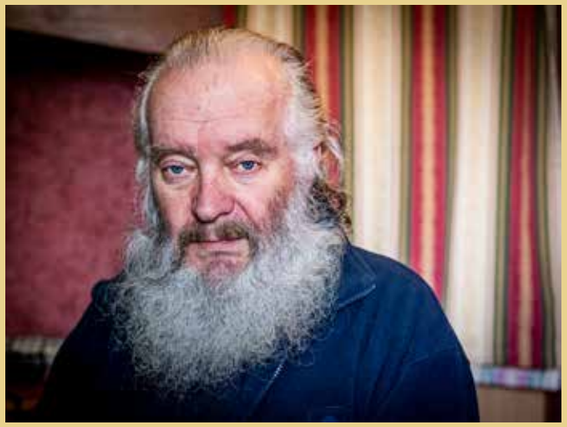

→ Voloďa z Torecku sa stará o svoju nevládnu mamu.

↓ Dobrovoľníčka Natalia prichádza každé ráno o šiestej do charitnej kuchyne, aby najchudobnejší mohli dostať obed.

↙ Lýdia už dúfa iba v skorú smrť.

ktorým Putin zničil životy, domovy, zavraždil blízkych, odťal končatiny, zostal iba jeden sen: nech sa to už všetko skončí. „Nikto ma nepotrebuje. Nikoho nemám,“ pokračuje Lýdia. Dcéra jej zomrela. Pýtam sa na vnukov. Odišli z Ukrajiny do krajín a miest, názvy ktorých si stará pani už

nepamätá. Ktovie, či oni niekedy myslia na babičku, ktorá zostala opustená v provizórnom ubytovaní niekde na východe Ukrajiny.

POSLEDNÝ VLAK

Z centrály Caritasu Doneck priviezla Svetlana s kolegami obyvateľom ubytovní obedy. Varia ich dobrovoľníčky každý pracovný deň, začínajú o pol siedmej ráno. Porcie sú štedré, polievka, druhé jedlo a každý deň aj blinčiky – palacinky. Dobrovoľníčky sa smejú. No keď sa viac pýtam na ich život, jednej z nich, Irine, ktorá tiež ušla z východnej Ukrajiny, vyhŕknu slzy. „Syna mi zabili… A už viac nepoviem nič, lebo by som iba plakala.“

V centrále, kde sa varí, ľudia si prichádzajú po obedy, ale funguje tu aj sociálny šatník a psychológovia poskytujú

vysídleným podporu a poradenstvo, sa práve päťročná Uljana hrá s farebnými kockami. Je ako živé striebro. Kým nemusí sedieť a plniť úlohy, ktoré jej zadá psychológ Andrej, behá okolo nás, berie do rúk hračky a nákazlivo sa smeje. Nevšíma si ustarostenú mamu Nataliu. Ani svoju chorobu. Dievčatko má totiž rakovinu, nefroblastóm pravej obličky.

Natalia z Kosťantynivky rozpráva, že jej neposedná dcérka bola energická už v brušku. Keď bola ešte úplne maličká, začal jej rásť nejaký opuch na pravom boku. Ultrazvuk ukázal nádor a Nataliu s Uljanou poslali do nemocnice do Kyjeva. Dievčatko operovali a dostávalo chemoterapiu. 24. februára 2022 ráno jej práve podávali dávku do žíl, keď sa ozval v blízkosti nemocnice silný výbuch. Natalia vedela, že nechce zostať bez svojej mamy, že sa chce vrátiť domov. „Kúpila som posledné lístky na posledný vlak na východ, hovorili, že žiadny ďalší už nepôjde,“ rozpráva s tým, že sa vracala do regiónu, odkiaľ sa všetci pokúšali čo najrýchlejšie uniknúť.

VOJNA VŠETKO ZMENILA

Takmer rok bola Uljana bez liečby. V máji 2023 sa dostala k onkologičke v Dnipre. Nádor tam bol, ale bol zapuzdrený a nemetastázoval. Lekári Uljane podali aj chemoterapeutickú liečbu. „Potom v septembri ochorela, dostala nejaký vírus, bola na pokraji smrti. Vtedy som podpísala reverz. S agresívnou liečbou sme skončili. Chodíme každé tri mesiace na kontrolu,“ opisuje Natalia.

Medzitým prišla do Dnipra jej mama. Malá Uljana vyrastá bez otca.

Takže tri ženy sa boria so svojou situáciou samy. Prvý rok bývali v materskej škole. Hoci Uljana nesmela byť podľa lekárov v kolektíve, lebo jej imunita bola kvôli onkologickej liečbe veľmi slabá, prežili v triede materskej školy bez kúrenia, teplej vody a možnosťou variť s ďalšou cudzou rodinou bez zdravotných komplikácií. Teraz sú na ubytovni pre vysídlencov. Nataliina mama si našla prácu v kaviarni. Je to nevyhnutné. Inak by z maličkej sociálnej dávky nedokázali za ubytovňu zaplatiť. Mesačne musia dať dokopy 11 000 hrivien, v prepočte 235 eur. Ako vysídlenkyňa dostáva od štátu 2000 hrivien na seba, 3000 na Uljanu a k tomu 2900 hrivien detských prídavkov. Mama zarobí v kaviarni necelých 7000. Tak žijú.

„Veľmi by som chcela ísť domov. Náš dom ešte nerozbili. Moja teta žije v Rusku. Keď spolu voláme, kričí, že oni nič nerobia. Ale kto iný nás ostreľuje, ak nie vy? – pýtam sa jej naspäť. Nechcem, aby Rusi okupovali moje mesto. To je nespravodlivé,“ rozpráva Natalia. Ešte o niečom sníva? „O tom, aby bola dcérka zdravá.“ O niečom pre seba? „Neviem. Vojna všetko zmenila. Nádeje niet. Možno, aby nám nerozbili dom. Ak nám ho rozbijú, nebudeme mať kam ísť. O snoch som ešte nerozmýšľala. Jednoducho som žila, chodila do školy, potom pracovala v závode na cukrovinky. A potom prišla Uljana. Možno, keď sa vojna skončí, budem rozmýšľať o snoch. Lenže prestávam veriť v dobrý koniec.“●

↑ Stará pani prekonala mozgovú príhodu. Len leží a nerozpráva.

→ Sociálny šatník organizácie Caritas Donetsk v Dnipre.

↘ Riaditeľ Caritas Donetsk v Dnipre Vasyl Panteliuk.

Text Dagmar Gurová
Foto Tomáš Hrivňák

Cesta zo závislosti

Marian otvorene hovorí o zápase s alkoholom a automatmi. Je to choroba, ktorá sa ťažko lieči a môže človeka pripraviť o všetko.

Ešte pred pár rokmi žil Marian bežný život. Pracoval, býval v prenajatom byte. V lepších časoch si kúpil aj NOTA BENE, teraz ho sám predáva. „Keď sa z tohto komfortu zrazu prehupnete na ulicu, je to strašný šok," spomína. „Darmo máte na Fejsbúku tristo kamarátov, skoro nikto vám nepomôže. Začnú sa za vás hanbiť."

Dnes je Marian odliečený patologický hráč, ale tesne pred pandémiou sa v hraní na automatoch len rozbiehal. „Mal som fázu, že som stále vyhrával. Cítil som obrovskú eufóriu. Neskôr mi na terapii vysvetlili, že je to rovnaké, ako keď si človek pichne drogu." Povznášalo ho to natoľko, že ani nesledoval, kedy mu prišla výplata. „Úplne som na ňu zabudol. Vyhrával som toľko, že som ju v tej chvíli nepotreboval."

Cez covid, keď sa herne zavreli, prežíval nepríjemné krízy. Bol nervózny, lebo si nemohol zahrať. Len čo sa opatrenia zmiernili a herne otvorili, vrátil sa tam. „Začal som vo veľkom hrať a myslel som si, že zase budem vyhrávať ako predtým," hovorí. „Človek, ktorý zažije veľké výhry, začne byť úžasne naivný. Naozaj verí, že sa kedykoľvek ľahko dostane k peniazom. A pritom vieme, že nič nie je zadarmo."

HRÁČSKY PARADOX

Tentokrát Marian prehrával. Uvedomoval si, že stroje sú nastavené tak, aby hráči vyhrali len občas, no nemohol prestať. Bol presvedčený, že príde moment, keď všetko vyhrá späť.

„Bol som v depresii, zožieral som sa. Navonok som sa snažil nedávať to najavo. Od kamarátov som peniaze nepýtal, mal som svoju hrdosť," opisuje. Požičiaval si však z nebankoviek, kde mu rástli dlhy. Niekedy prehral celú výplatu a hrozil sa toho, čo si počne.

Nedokázal platiť nájomné. Majiteľ mu s prvou splátkou počkal, ale keď nebolo ani na druhú, Marian radšej nešiel domov. Bál sa dôsledkov a hanbil sa, tak štyri dni prečkal v neďalekom lesíku.

„Paradoxom je, že kým ste vo výhernej fáze, nikto vám nič nevyčíta. Vtedy vás považujú za dobrého človeka. Všeličo vám odpustia, veď do roboty chodíte a nosíte aj peniaze navyše," hovorí.

Marian stratil bývanie, doklady, telefón. Mesiac a pol prežil na ulici. V malom meste, z ktorého pochádza, to bolo veľmi ťažké. Do jedinej nocľahárne sa zmestilo desať ľudí. Preto spával vonku. „Tam u nás je to hanba. Všetci sa navzájom poznajú a posudzujú, ako zle vyzeráte, ako ste dopadli."

Zachránil ho bratranec, ktorý mu kúpil čisté oblečenie, a farár z kostola, kam denne dochádzal. Absolvoval liečbu na Prednej Hore a vybral sa za prácou do Bratislavy. Prvý pohovor mu nevyšiel, tak sa s kuframi opäť ocitol na ulici. Pomoc hľadal medzi ľuďmi v rovnakej situácii. Poradili mu rôzne charity, v ktorých našiel nocľah, podporu, poradenstvo a ďalšie služby. „Všetkým im veľmi ďakujem: NOTA BENE, Depaulu, Vagusu."

STRÁCAL POJEM O ČASE

Našťastie poberal dávku v nezamestnanosti, takže nebol úplne bez peňazí. Po mesiaci a pol v Bratislave si našiel prácu v továrni na súčiastky do automobilov. Musel sa zaučiť do pomerne zložitého procesu výroby kože do interiérov, ale darilo sa mu a kolegovia si ho cenili. Spolu tvorili dobrý tím. Marian bol pracovitý, seriózny, vo svojej práci sa vyznal a pomáhal, kde bolo treba. Zároveň však mal nečakané výpadky, ktoré nedokázal vopred ohlásiť. Od automatov sa mu darilo abstinovať, ale začal viac piť.

V piatok sa chcel po robote uvoľniť, dopriať si nejakú odmenu tak, ako to bežne robí mnoho ľudí, no vymklo sa mu to spod kontroly. Ani nevedel ako a víkend sa mu natiahol až do stredy ďalšieho týždňa. Stále častejšie mal okienka, pri ktorých strácal pojem o čase. V práci sa mu snažili pomôcť, ale keď neprišiel a neozval sa dva týždne, museli mu zapísať absencie. Šéf ho volal naspäť, ale Marian mal pocit, že zlyhal. Preto po viac ako dvoch odpracovaných rokoch radšej požiadal o výpoveď. „Rozhodol som sa, že nastúpim na protialkoholickú liečbu. Odvtedy dochádzam ambulantne na Hraničnú."

Vydržať bez alkoholu je náročné, hovorí. So svojou situáciou sa rozhodol podeliť práve preto, aby ľuďom priblížil, že cesta zo závislosti nie je ľahká ani priamočiara. Upadnúť do nej pritom môže hocikto. Aj človek, ktorý žije usporiadane.

ČASOPIS, KTORÝ POMÁHA

Marian počas liečby bojuje s nepríjemnými myšlienkami a obáva sa, či by zvládol abstinovať, ak by mal znova prácu, zázemie. Má za sebou recidívu, bolo to už dávnejšie, okradli ho vtedy o všetko cenné. Prišiel o peniaze, mobil, doklady. Ostal mu len kufor s oblečením. „Nemal som ani euro na nocľahareň a musel som zbierať plechovky – zetká, aby som si pomohol." V najhoršom si spomenul na NOTA BENE a zvažoval, či by mohol byť predajcom. „O časopise som mal skreslené predstavy. Netušil som, ako to funguje. Myslel som si, že v dnešnej dobe, keď sa dá všetko nájsť na internete, si ho kupuje len málokto. Mýlil som sa," hovorí s úsmevom. „Teraz už viem, že ľudia si ho kupujú aj preto, že tým pomôžu iným."

S predajom začínal na Šafárikovom námestí. „Uvedomil som si, že sa musím veľmi snažiť, aby som niekoho z tých uponáhľaných ľudí zaujal. Pomaly to šlo," spomína. Teraz časopis ponúka pri Slnečniciach v Petržalke a svoje miesto si pochvaľuje.

„Odkedy som prestal piť, znova dokážem racionálne rozmýšľať. Viem, že si musím odložiť na jedlo, na nocľahareň a podobne," hovorí. „Ďakujem každému, kto si kúpil časopis alebo mi dal akúkoľvek podporu na Šafárikovom námestí aj v nákupnom centre v Petržalke v Slnečniciach. Z toho teraz žijem. S predajom NOTA BENE mi stúplo sebavedomie."●

Štát udavačov

Hana Kubátová

Podpísané, anonymné, naškrabané, úhľadné, poslané priamo či cez noviny, šepkané alebo vyrieknuté verejne – udania boli počas vojnového slovenského štátu národným športom. Udávali sa skutočne všetci: susedia, priatelia, kultúrni a náboženskí činitelia, úradníci, dokonca členovia vlády. Udávali sa skutoční aj domnelí komunisti, Čechoslováci či benešovci. Starí členovia Hlinkovej slovenskej ľudovej strany udávali nových, gardisti sa udávali medzi sebou, udávali sa úradníci s maďarsky znejúcim priezviskom, okoloidúci, ktorí nepozdravili „Na stráž!“, kolegovia, ktorí neodoberali správne noviny – a dokonca aj rodinní príslušníci.

Postupom času sa udávali aj tí, na ktorých dnes stojí pamiatka druhej svetovej vojny a ktorí sa zaslúžili o to, že sa Slovensko po jej konci – a vlastne paradoxne – ocitlo na strane víťazov: účastníci povstania. Predovšetkým sa však udávali tí, ktorých vláda postavila na okraj spoločnosti: Židia a tí, ktorí s nimi prejavili súcit. Udania umožňovali udržiavať spoločnosť v strehu – skutočne nikto si nemohol byť istý, že nebude oznámený. Vštepovali permanentný strach a prispievali k pretrhaniu spoločenských väzieb.

Možno aj to si uvedomoval administrátor bolerázskej fary Vojtech Šulko, keď pred Vianocami 1940 z kazateľnice hovoril o tom, ako „udáva sa, pomlúva sa, denuncuje sa, zaviera sa.“ Netrvalo dlho – a aj na Šulka prišlo oznámenie. O mesiac neskôr je z úradu uvoľnený, údajne na vlastnú žiadosť. Režim, ktorého predstavitelia tvrdili, že nevytvárajú kópiu nacistického Nemecka, lebo slovenský štát stojí na kresťanských základoch, dostihol každého, kto sa mu postavil na odpor. Jeho podstatou totiž nebola láska, ale sebaláska.●

Cesta do záhuby

Zuzana Mojžišová

Bežný knihomoľ má nemeckého spisovateľa Ericha Kästnera (1899 – 1974) zaškatuľkovaného ako autora skvelých detských príbehov, najmä *Emil a detektívi* a *Lujza a Lotka* sú atraktívni pre každú ďalšiu generáciu. Stretnutie s jeho románom pre dospelých *Cesta do záhuby* (Argo 2024, preklad Michael Púček) sa preto môže premeniť na prekvapenie. Pôvodne vyšiel v roku 1931, keď ešte Kästner nemohol tušiť, do akého pekla sa onedlho Európa prepadne. Tristné je, ak sa v literárnych dielach po desaťročiach zrkadlí naša práve prežívaná súčasnosť, ľudské rozpoloženie jednotlivca, ktorého veľké udalosti vyzývajú, aby zaujal postoj. „Kdo je optimista, ať si zoufá,“ hovorí hlavný hrdina Fabian slečne Battenbergovej. „Pozoruju a čekám. Čekám na vítězství slušnosti, pak bych se mohl dát k dispozici. Ale čekám na to, jako nevěřící čeká na zázrak.“ *Cesta do záhuby*, spolu s ďalšími Kästnerovými a inými opusmi, horela pri pálení kníh po nástupe Hitlera k moci.

Weimarská republika, Berlín, nebezpečné mesto plné násilia, postihnuté hospodárskou krízou, po uliciach sa ponevierajú zástupy nezamestnaných, prívrženci NSDAP si vybavujú účty s komunistami, miestami sa ozývajú výkriky či streľba. Fabian je vzdelaný mladý muž, vie, ako by mal svet vyzerať, aby prosperoval. Zaznamenáva, sleduje, ale je začarovaný v pasivite. „Znám jeden cíl, ale bohužel to žádný cíl není. Chtěl by pomoct udělat z lidí slušné a rozumné bytosti. Prozatím se zabývám tím, že pozoruju, zda k tomu jsou způsobilí.“ Nedopúšťa sa ničoho protiprávneho, vlastne: nedopúšťa sa ničoho. Možno stojaté vody jeho jestvovania presvetlí láska. Nádej tu je…

Cesta do záhuby je napriek svojmu veku modernou prózou, provokatívnou literárnou delikatesou, hoci aj chutí po blene.●

Foto Boris Németh

Víťazstvo porazeného

Daniel Pastirčák

To najväčšie víťazí tým, že utrpí totálnu porážku. Taký je Ježiš na kríži. Odsúdený náboženskou radou ako kacír, falošný prorok, posadnutý démonom. Všetci sa mu smejú, učeníci sa v strachu rozpŕchli. Je koniec! No práve ten koniec sa stal začiatkom nášho letopočtu. Vzkriesený Kristus je medzi nami už dve tisícročia prítomný ako dejinná sila neporaziteľnej nádeje.

Nádej čelí nemilosrdnej realite. V dejinách totiž zlo často víťazí nad dobrom. Práve o tom rozpráva biblická kniha Jób. Jób trpí nespravodlivým utrpením a niet sily, ktorá by mu pomohla.

Kniha pred nás stavia čudesné podobenstvo. Boh uzavrie stávku so Satanom. Satan je presvedčený, že človeka v zásade určuje živočíšny egoizmus: „Jób je dobrý, lebo má z toho výhody,“ tvrdí Bohu. „Vezmi mu kosť a uvidíš, či ťa nepohryzie.“ Boh vsadí na dôveru v nezištné dobro človeka. Predmetom ich stávky je Jób. „Urob s ním, čo chceš,“ hovorí Satanovi. „Uvidíš, že dobro v ňom napokon zvíťazí.“

Vo Veľkej noci možno vidieť druhé kolo tej podivnej stávky. V osobe Krista sa Boh sám stáva Jóbom. „Skúsme ešte toto,“ povie Satanovi. „Ja budem Jóbom. Stanem sa bezmocným človekom. Môžeš so mnou urobiť, čo chceš.“ Satan si škriabe briadku: „Znamená to, že sa stanem Pánom sveta?“ Boh sa usmeje: „Dalo by sa to povedať i tak. No vo chvíli, keď vyhráš, budeš porazený. Do dejín vstúpi neústupná moc obetavej lásky. Ukáže sa, že ona je mocnejšia než všetka brutalita bezuzdnej moci.“●

Deti, ktoré nechcú prehrávať

Dieťa sa vlečie, obliekanie mu trvá nekonečne dlho, a tak použijete starý trik: Kto tam bude prvý? Jááá! A zrazu všetko ide rýchlo a dieťa je šťastné, že nad vami vyhralo.

Text Elena Akácsová
Foto Shutterstock

Lenže potom zistí, že je okolo neho svet, kde neexistuje stopercentne garantovaná výhra. Sú tam aj iné deti, rovnako súťaživé, sú tam aj iní dospelí, ktorí si myslia, že dieťa sa má naučiť prehrávať a nerobia žiadne nenápadné ústupky ani v Človeče, nehnevaj sa. A výsledok – dieťa už tú hru nikdy nechce hrať, ani nechce vyskúšať nič nové, ak nemá istotu, že uspeje. Vopred sa vzdá, lebo prehru a neúspech vníma ako niečo nespravodlivé, ako niečo, čo môže ohroziť jeho sebavedomie.

Aj môj päťročný synovec Vilko je veľmi súťaživý, baží po prvenstve, ale len keď má istotu, že ho nechám vyhrať. Inak okamžite zakontruje: „Nie, teraz nesúťažíme.“ A dodá vetu, ktorú som raz nechtiac povedala v úplne inej súvislosti: „Keď nechcem, tak nemusím.“ Lenže ja chcem, aby opakovane zakúšal chuť víťazstva nielen nad druhými, ale najmä nad samým sebou, keď sa mu niečo nové podarí naučiť. Zhľadúvam v hlave všetky múdra z kníh o výchove, ktoré som kedy prečítala, a snažím sa nepovedať nič, čo zase prinesie viac problémov ako úžitku.

Spomeniem si na knihu Carol Dweckovej Nastavenie mysle. Na mnohých stranách a príkladoch vysvetľuje, čo to je a ako sa delí na fixné a rastové. Fixné nastavenie mysle majú ľudia, ktorí sa nechcú púšťať do neistých výziev, lebo sú presvedčení, že schopnosti, inteligencia či talent sú dané a nemenné. Takého človeka v detstve chválili slovami ako: ty si múdra hlavička, ty si rodený Sagan, a tak si v hlave zafixoval, že pre úspech sa netreba snažiť, veď to má v sebe a keď mu niečo nejde, chyba je niekde inde. Z vlastných chýb a neúspechu má strach.

Naopak, človek s rastovým nastavením mysle vychádza z toho, že inteligencia, schopnosti a talent sa dajú rozvíjať. Kto nie je dokonalý, môže byť vždy lepší. Chce sa učiť, vie vytrvať a prijať neúspech ako ponaučenie. Takého človeka v detstve chválili za snahu, aj keď nevyhral alebo neprišiel na niečo hneď.

Takže stačí chváliť za snaženie! Dweckovej teórie sa rýchlo ujali pedagógovia i rodičia a chválili ostošesť všetkých bez ohľadu na výsledok a, žiaľ, aj bez ohľadu na vynaloženú snahu. Pred desiatimi rokmi samotná Dwecková vyhlásila, že jej teória bola pochopená nesprávne. Lebo nestačí chváliť, len aby sa deti, čo nič nedosiahli, cítili lepšie. Je fajn, že sa trochu snažili, ale nie je fajn, že sa nič nové nenaučili.

O rok na to publikovala štúdiu, podľa ktorej treba na zakopnutia a zlyhania dieťaťa reagovať pozitívne a konštruktívne, chváliť stratégiu, učenie sa z chýb a adaptabilitu. A ak dospelému predsa len vyletí z úst absolútny súd, napríklad, že na to nemá bunky, treba dodať magické slovíčko zatiaľ.

Zatiaľ teda zmätene žonglujem so slovami a googlim, čo nové vedci zistili o deťoch, ktoré nechcú prehrávať. A dostanem sa k rade rodičom detí, ktoré nechcú prehrávať: Pamätajte si, že ste ich najväčším vzorom. Kedy ste sa vy odvážne pustili do niečoho neznámeho? Snáď to platí aj pre starostlivé tety. A tak si dávam záväzok: tento rok sa naučím niečo úplne nové.●

Milión drobností a navonok nepodstatných vecí, ktoré robia život príjemným. Veci, podľa ktorých vieš, že tu si doma a cítiš pokoj, pohodu, slobodu. To všetko sa každý deň snaží dať Miro synovi s autizmom.

Text Lucia Bucheňová
Foto Alan Hyža

Ozajstný otec

Dvaja chlapi v dome. V prenajatom. „Ale vďaka Bohu za to, majiteľ je veľmi fajn, verím, že nám nehrozí ulica, to by ma definitívne položilo," hovorí Miro. Má 58 rokov a život by si s ním menil málokto. No on si váži každý deň. „Ale prechádzka ružovou záhradou to nie je. O pár rokov budem už regulérny dôchodca, no ako budem fungovať, to je vo hviezdach."

Je otcom dvoch synov. Starší žije samostatne v hlavnom meste, mladší Dávid je síce tiež krátko dospelý, ale o osamostatnení nemôže byť ani reči. Dávid je iný. Má svoj svet a problémom je, že v ňom nemôže ostať sám. Je autista.

Debata je zaujímavá od začiatku. Miro sa usmeje a vysvetľuje: „Dávid je aj nie je môj. Ale je môj. Vnímam ho tak. Mám ho tu," smeruje Miro ruku k srdcu a hovorí, že nechať ho len tak by nedokázal. Aj za cenu, že jeho súkromný život išiel bokom. „Kým vládzem, nič sa na tom nezmení. Problémom však je, že už nie som najmladší."

S partnerkou mali spolu staršieho syna a keď po čase otehotnela, radosť v rodine priveľká nebola. „Nechcem zbytočne rozpitvávať veci, jednoducho čakala dieťa s iným, nešla k nemu, bol ženatý. A ja som jej to prepáčil. Prijal som to dieťa, že bude naše. Aj keď biologickým otcom nie som." Ibaže Miro je pre Dávidka oficiálne stále cudzí človek, lebo dotyčný ženatý pán na súde otcovstvo priznal. „Takže Dávid má jedného otca na papieri a jedného v srdci. Tým ozajstným otcom som preňho ja. Ak sa niekomu logicky natíska otázka, či to bolo pre matku mojich synov ponaučenie a už, ľudovo povedané, sekala dobrotu, tak

na rovinu priznávam – nie. Jej život je pestrý po každej stránke, párkrát od nás odišla, párkrát sa vrátila, až to osud zariadil tak, že aktuálne sme len v nutnom kontakte, keď občas príde nášho Dávidka pozrieť."

Dovŕšením Dávidovej plnoletosti sa začal pre Mira byrokratický kolotoč. Stopli mu opatrovateľský, chlapca bolo treba úradne zbaviť svojprávnosti, aby mu priznali aspoň nejaký invalidný dôchodok. Keďže Miro otcom úradne nie je, chlapcovu budúcnosť musel riešiť na súde. „Matka totiž preferovala ústav. Mne z toho až srdce trhalo. Ľahko sa rozhoduje o zariadení, keď s niekým denno-denne nefungujete. Nepoznáte jeho rituály, neviete, kedy a čo Dávida upokojí, čo mu uvariť, aby mu chutilo a bol rád. Milión drobností a navonok nepodstatných vecí, ktoré robia život príjemným. Veci, podľa ktorých vieš, že tu si doma a cítiš pokoj, pohodu, slobodu. Nedokázal by som chalana odložiť do zariadenia. Práve preto, že je autista, by bol preňho presun do ústavu extrémne ťažký. Autisti sú odkázaní na svoj priestor, akákoľvek zmena ich dokáže neopísateľne rozhodiť. A všetko riešiť len dopovaním tabletkami na ukľudnenie, to je cesta do pekla."

Miro váži každé slovo. Nechce vzbudzovať ľútosť. Dávida má rád. Veľmi. Ako spolu fungujú? Komplikovane, látajú to všelijako. „Ale nedokázal by som ho odložiť a mať slobodu," priznáva Miro a lesknú sa mu oči.

Dávidko je svojský. Miluje jazdu autom, vo vode vydrží celý deň. V telke pozerá kreslené príbehy, dookola točí asi šesť rozprávkových cédečiek, je schopný aj dvadsaťkrát sledovať Pata a Mata. Komunikuje sa s ním ťažšie, ale s Mirom sa dohovoria. Dávid má v repertoári zhruba päťdesiat slov.

Miro je v pohode, keď vie, že jeho syn je spokojný. „Ja veľa ku šťastiu nepotrebujem, som nenáročný." Svoj život zhrnie rýchlo: Robím, spím, varím. „A ešte si občas nalejem pohár vína. Sám. Veď k nám nikto nechodí. Podebatím sám so sebou a idem do postele. Žúrka sa skončila," zľahčuje chlap. Na obligátnu otázku, či je šťastný, odpovie obsiahlejšie: „Šťastie si musíš nájsť tam, kde si. S tým, čo máš. Aj s tým, koho máš. My sme s Dávidom relatívne zdraví, na

jedlo ešte máme, aj prenajatú strechu nad hlavou. Takže, dobre je."

Čas na depresie a podobné veci veľmi nemá. „Máme tri sliepky a otravného psa, vďaka ktorému sa Dávid psov prestal báť. S tým naším sa háda takmer každý deň," usmieva sa Miro. Od jari do jesene sa motá v záhrade, pestuje paradajky a papriku, aby nemuseli kupovať. Dovolenka? Dvadsať rokov na žiadnej nebol, hoci taký trojdňový pobyt niekde v aquaparku by nezaškodil. Dávid by bol najšťastnejším človekom na svete. Lenže peňazí na to niet a s ich starým autom by si na dlhšiu trasu Miro netrúfol. A o novom či zánovnejšom sa neoplatí ani snívať.

Fungujú z opatrovateľského príspevku. Keďže Dávid potrebuje nepretržitú starostlivosť, Miro nemôže normálne pracovať. Občas sa mu podaria nejaké menšie zárobky na

„Dávidko je svojský. Miluje jazdu autom, vo vode vydrží celý deň. V telke pozerá kreslené príbehy, dookola točí asi šesť rozprávkových cédečiek, je schopný aj dvadsaťkrát sledovať Pata a Mata."

brigádach. Keď aj niečo málo uspori, ako zákon schválnosti sa vždy niečo pokazí. Keď nie auto, tak chladnička. Dávidov invalidný mu odkladá – do budúcna, lebo raz, keď Miro už nebude vládať, chlapca bude musieť niekam umiestniť.

Aké sny má človek, ktorý sa nonstop stará o svojho nebiologického syna? „Čo najdlhšie byť v kondícii a pri zmysloch. Dovtedy snáď vybudujú solídnu DSS-ku pre dospelých autistov, kde by sa cítili ako doma. To mám ale ružové okuliare, že?" usmeje sa statočný otec.

Najviac by im pomohol malý pozemok a mobilný dom, aby Miro nemusel platiť prenájom. „Ale to sú zasa tie ružové okuliare, ktoré musím rýchlo odložiť a vrátiť sa do reality. Napríklad dokončiť segedínsky guláš. Jedno z troch teplých jedál, ktoré Dávid zje." Apropo, strava. Dávid veľkým gurmánom nie je. Keby bolo na ňom, stačili by mu chrumky a chipsy. Musí ich mať v izbe v niekoľkých miskách naraz. Miro ho musí kŕmiť, inak doňho varené jedlo nedostane. „Kŕmenie je vždy boj, ale jedno teplé jedlo denne synátor zjesť musí. To je moja takmer jediná zásada," usmeje sa otec.●

Prispieť môžete aj naskenovaním tohto kódu z vášho mobilného bankingu.

Časopis Nota bene poskytuje priestor OZ Medzi nami, aby pomohlo rodinám v zlej sociálnej situácii a ľuďom so zdravotným znevýhodnením. Ide o ľudí, ktorí sa nie vlastnou vinou ocitli v ťažkej situácii. Možno sa nájde niekto, koho príbeh Mira s Dávidom osloví. Aj váš príspevok sa použije na kúpu auta, prípadne na mobilný domček s pozemkom. Ďakujeme!

Číslo účtu IBAN: SK85 3100 0000 0040 4021 8205, SWIFT: LUBA SKBX. Pripíšte poznámku – Miro.
Kontakt na OZ Medzi nami: 0905 910 827 alebo 0905 240 389 (medzinami@zoznam.sk).

autor: Pavol Surovec	úžitok	súprava	kód Islandu	zn. elektro-spotrebičov	vata (esper.)	tropický jašter	francúzsky člen	Pomôcky: ATEN, OLORUN, SERT	druh poloopice	kmeň v Nigérii	poplatok štátu	v, vo (lek.)	časť ženského tela	cudzí dravý vták
presieval								vyladovala						
1. časť tajničky								etylalkohol / tesal						
predložka			zn. pier na ozd. písmo / jednotka dĺžky				časť stromu / pokrývka stola					tu máš / rytmické pohyby		
šunka (angl.)				boh neba u Jorubov / obrad pome-núvania							vrchol sťažňa lode / peniaze v hre			
	starorímska bohyňa úrody	Európska komisia / ona (nem.)			obyvateľ Hispánie / o neho (básn.)					hovorový súhlas / duša u st. Egypťanov			nie dovnútra	milovať (lat.)
nie tupo						EČV R. Sobota / zn. kvality múky			krhla / ukazovacie zámeno					
2. časť tajničky														
španielsky architekt					metropola Nórska					číselná lotéria				

Vyluštenie z minulého čísla: Ku šťastiu vedie iba jedna cesta, a to presťať sa trápiť vecami, [ktoré nevieme ovplyvniť]. – Epiktétos

Všetky naše sny sa môžu splniť, ak [...].
— Walt Disney

	5	8		6		4	9	
1	9						5	2
			9	4	5			
3		6	5		8	2		9
9			2		4			1
4		5	6		1	3		7
			4	2	6			
5	4						7	6
	3	9		5		1	2	

griddlers.net

5	9	1		6	3			
	7					1	5	4
			1	7	5			6
6			8			9	1	5
2		9		1				
4			6			7	3	2
			5	3	6			9
	6					5	2	1
9	4	5		2	1			

griddlers.net

KÓDEX PREDAJCU SOCIÁLNEJ SLUŽBY

● Predajca nosí preukaz so svojím registračným číslom a fotografiou na viditeľnom mieste. ● Predajca ponúka časopisy označené číslom zhodným s registračným číslom uvedeným na preukaze. ● Predajca ponúka časopisy na určenom mieste uvedenom na jeho preukaze. ● Predajca ponúka časopisy za odporúčaný príspevok uvedený na titulnej strane časopisu. ● Predajca ponúka časopisy spôsobom, ktorý neobťažuje okoloidúcich (je triezvy, čistý, upravený, slušný). ● Predajca sa zdržuje na svojom mieste bez detí do 16 rokov. ● Predajca aktívne pracuje na zlepšení svojej sociálnej situácie, svojich zručností a riadi sa pokynmi sociálneho pracovníka. ● Predajca v Bratislave je povinný nosiť aj oficiálnu vestu s logom NOTA BENE. Začiatočník vestu nemá, iba špeciálny preukaz platný v daný mesiac.

KÓDEX PRISPIEVATEĽA

● Preverte si preukaz predajcu, na ktorom je uvedené registračné číslo, fotka. ● Prispievajte na časopisy označené číslom zhodným s registračným číslom uvedeným na preukaze predajcu. ● Neprispievajte viac, ako je uvedené na časopise, pokiaľ sa tak sami nerozhodnete. ● Časopis, na ktorý ste prispeli, si prosím zoberte so sebou. ● Časopis po prečítaní darujte alebo znehodnoťte tak, aby sa nedal znova ponúkať.

MESAČNÍK NOTA BENE, 23. ROČNÍK, 5/2025

Redakcia: Šéfredaktorka: Sandra Pazman Tordová, sandra.tordova@notabene.sk, 0905 143 651. Zástupkyňa šéfredaktorky, editorka: Jana Čavojská. Vizuálny koncept: Denisa Šífrová & Martin Jenča (Milk). Sadzba a zalomenie: Martin Mistrík. Vizuálny editing: Jana Liška Schmidt. Korektúra: Mária Beňačková Rišková.

Vydavateľ: OZ Proti prúdu, Karpatská 10, 811 01 Bratislava, 02/5262 59 62, notabene.sk. IČO: 360 68 781, IČ DPH: SK 202 158 57 31, číslo účtu IBAN: SK21 1100 0000 0026 6347 5014, BIC (SWIFT): TATRSKBX. Registrácia na MV SR dňa 20. 3. 2001, číslo spisu: VVS/1-900/90-17945, na MK SR pod číslom EV 3665/09 ISSN 1335-9169.

PROTI PRÚDU: Štatutárne zástupkyne: riaditeľka Nina Beňová 0908 434 826 a šéfredaktorka Sandra Pazman Tordová 0905 143 651. Finančné oddelenie: Jana Puhová 0911 209 559, Martin Zuščin.

Program NOTA BENE: Terénny tím podpory predajcov: koordinátor Peter Kadlečík 0907 733 388, Valle Bordon 0903 982 106, Róbert Olejár 0917 526 158, Ivan Scholtz 0905 440 764, Michaela Kukučka 0908 293 233. Sociálni pracovníci: koordinátorka Lucia Frimmelová 0905 440 878, Erik Kapsdorfer 0905 440 946, Dagmar Korentsy 0908 229 830. Distribúcia: Barbora Sekelská 0915 779 746

Program Bývanie NOTA BENE: koordinátor Ivan Lorenc 0908 062 194, Barbora Žiaranová 0905 595 520, Rebeka Káploczká 0908 268 034, Mária Teleky 0905 440 887, Alexandra Senajová 0905 440 887, Dagmar Gurová 0917 337 235. Sociálna nájomná agentúra: Petra Groschová 0905 812 175, Zuzana Butkovská 0905 952 471.

Program Advokácia: Nina Beňová 0908 434 826.

Emaily: *meno.priezvisko@notabene.sk*

● Pouličný časopis NOTA BENE začal vychádzať v septembri 2001. Vydáva ho občianske združenie Proti prúdu ako svoj hlavný projekt na pomoc ľuďom, ktorí sa ocitli bez domova alebo im hrozí strata ubytovania z finančných dôvodov. Cieľom je aktivizovať ľudí bez domova, pomôcť im získať sebaúctu, dôstojný príjem, pracovné návyky a sociálne kontakty. Úlohou NOTA BENE je tiež kampaň na pomoc ľuďom bez domova.

● Predajca časopisu musí byť registrovaný v OZ Proti prúdu alebo partnerskej organizácii mimo Bratislavy. Pri registrácii dostane 4 kusy časopisov zdarma, všetky ostatné si kupuje za 1,40 € a predáva za plnú sumu 2,80 €. Je povinný nosiť preukaz, v Bratislave aj oficiálnu vestu a dodržiavať kódex predajcu (pozri str. 42). Ak zistíte, že niektorý predajca porušuje pravidlá, prosím, informujte nás alebo partnerskú organizáciu.

● OZ Proti prúdu v rámci integračného projektu NOTA BENE poskytuje predajcom ďalšie služby: základné a špecializované sociálne poradenstvo, pomoc pri uplatňovaní práv a právom chránených záujmov, podporu streetworkera na predajnom mieste, právne poradenstvo partnerskej advokátskej kancelárie, tréningy, skupinové stretnutia a workshopy, prístup do kupónového motivačného sociálneho obchodu, príspevky na lieky, internet, PC a telefón zadarmo pre vybavovanie práce, bývania a úradných záležitostí, úschovu peňazí a úradných listín a možnosť využívať korešpondenčnú adresu o. z. na zasielanie osobnej pošty.

● OZ Proti prúdu od roku 2001 realizuje pilotné projekty v oblasti riešenia bezdomovectva, iniciuje systémové a legislatívne zmeny na národnej úrovni, vydáva knihy z pera ľudí bez domova, organizuje odborné konferencie a vydáva odborné publikácie. Je členom siete pouličných časopisov INSP, organizácie FEANTSA a Slovenskej siete proti chudobe.
Viac na notabene.sk.

ORGANIZÁCIE ZABEZPEČUJÚCE REALIZÁCIU INTEGRAČNÉHO PROJEKTU NOTA BENE NA SLOVENSKU

Bratislava (od roku 2001): O. z. Proti prúdu, vydavateľ NOTA BENE, Karpatská 10, 811 01 Bratislava, 02/52 62 59 62, poradcovia@notabene.sk, notabene.sk

Banská Bystrica (2003): Sociálno-charitatívne centrum Ivana Šedibu, prevádzkovateľ: Územný spolok SČK, Pod Urpínom 6, 974 01 Banská Bystrica, Bc. Erik Kováč, 0904 211 211, socialne.bb@redcross.sk

Bardejov (2017): Centrum sociálnych služieb, Toplianska 9A, 085 01 Bardejov, Bc. Mária Chocholáková, 0901 713 903, seniorcentrum.bardejov@gmail.com

Čadca (2006): Dom charity sv. Gianny, prevádzkovateľ: DCH Žilina, Kukučínova 4, 022 01 Čadca, Katarína Melichačová, 0918 874 839, 041/432 40 88, dchgianna.ca@gmail.com

Galanta (2023): Centrum pomoci človeku, prevádzkovateľ ADCH Trnava, Hlavná 997/14, 924 01 Galanta, Mgr. Silvia Nagyová, 0948 771 683, silvia.nagyova@charitatt.sk

Holíč (2009): Azylový dom Emauzy, J. Čabelku 3, 908 51 Holíč, Mgr. Hana Šafránková, 034/668 31 10, emauzy.holic@gmail.com

Hlohovec (2009): Armáda spásy, Pribinova 51, 920 01 Hlohovec, Milan Hýll, 0940 438 130, milan.hyll@armadaspasy.sk

Košice (2003): Charitný dom sv. Alžbety, prevádzkovateľ: ADCH Košice, Bosáková ul., 040 01 Košice, Martina Kochová, 0910 842 182, martina.kochova@charita-ke.sk

Levice (2005): O. z. Miesto v dome, Kpt. Nálepku 125, 934 01 Levice, Mgr. Ľubica Prištiaková, 036/622 15 86, mvd@miestovdome.sk

Liptovský Mikuláš (2010): Mestský úrad Liptovský Mikuláš, Štúrova 1989/41, 031 42 Liptovský Mikuláš, Mgr. Veronika Bániková, 044/556 53 24, veronika.banikova@mikulas.sk

Malacky (2006): Azylové centrum Betánia, prevádzkovateľ: N. o. Križovatky, Ľudovíta Fullu 16, 901 01 Malacky, Viera Hujíková, 034/772 24 57, centrumbetania@gmail.com

Nitra (2003): Dom charity sv. Rafaela, prevádzkovateľ: DCH Nitra, Štúrova 57, 949 01 Nitra, Mgr. Andrea Rončková, 0907 451 771, 037/652 30 28, rafael.charita@gmail.com

Nové Zámky (2022): Mestský úrad Nové Zámky, Hlavné námestie 10, 940 02 Nové Zámky, Róbert Kuki, 0905 900 573, robert.kuki@novezamky.sk

Piešťany (2005): ZSS Domum, Bodona 55, 921 01 Piešťany, Eva Papšová, 0915 400 577, 033/772 76 87, domum@piestany.sk

Poprad (2005): ZSS pre občanov bez prístrešia, Levočská 4051/55, 058 01 Poprad, Ing. Marcela Michalková, 0910 890 488, 052/772 42 09, marcela.michalkova@msupoprad.sk

Prešov (2023): Podaj ďalej, o.z., Hlavná 73, 080 01 Prešov, Tatiana Vašková, 0947 975 909, podalej@gmail.com

Svidník (2016): Spoločnosť priateľov detí, mládeže a rodín Svidník, Dlhá 505/9, 089 01 Svidník, Valéria Kurillová, 0917 673 107, info@spodmar.sk

Trenčín (2016): ISKRA Trenčín, Dolný Šianec 1, 911 01 Trenčín, Lujza Roderová, 0905 983 099, roderovalujza@gmail.com

Trnava (2006): ADCH Trnava, Hlavná 43, 917 01 Trnava, Peter Mlynský, 0940 602 151, peter.mlynsky@charitatt.sk

Vranov nad Topľou (2009): Charitný dom pre mládež, prevádzkovateľ ADCH Košice, Ľúčna 812, 093 01 Vranov nad Topľou, 0903 982 906, 057/443 15 78, chd.vranov@charita-ke.sk

Žilina (2003): Dom charity sv. Vincenta, Bratislavská 423/27, 010 01 Žilina, Mgr. Jana Kadašiová, 0918 314 197, 041/724 47 95, spdchv1@charitaza.sk

Plaťte za NOTA BENE bez hotovosti

Mastercard® vám odteraz umožňuje platiť u predajcov NOTA BENE pohodlnejšie.
Podporíte tak ľudí v sociálnej tiesni, ktorí riešia ťažkú životnú situáciu vlastnými silami.
Predajcovia časopis získajú za 1,40 eura a ponúkajú ho za 2,80 eura.

mastercard.sk/
nota-bene

Spoločne dosiahnuť malé zmeny: **na nezaplatenie**